

Βασιλική Παπούλια

‘Η ἀρχαία Θράκη ὡς ἱστορική ἐνότητα

Τό γεγονός, ότι κατά τά τελευταῖα χρόνια ἔχουν δημοσιευθεῖ περισσότερες ἐργασίες, ἄρθρα καί ὀρισμένες σημαντικές συνθετικές μελέτες, πού ἀναφέρονται στούς ἀρχαίους λαούς τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου, καθώς καί ἡ πρόοδος πού συντελέσθηκε στήν ἐρευνα δλοκλήρου τοῦ νοτιοανατολικοῦ χώρου, τόσο στήν ἱστορία ὅσο καί στήν προϊστορία, θέτουν πολλά μεθοδολογικά προβλήματα· ἰδιαίτερα σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τήν ἀξιολόγηση τῶν διαφόρων δεδομένων. Αὐτή ἡ ἀνάγκη εἶναι στή δική μας περιοχή ἐρευνας "Θράκη-Ἀρχαία Θράκη" ἰδιαίτερα αἰσθητή, ἐπειδή λείπουν οἱ πρωτογενεῖς, δηλ. οἱ γραπτές πηγές, οἱ ὁποῖες μποροῦν νά φωτίσουν ἐκ τῶν ἔσω τήν ἱστορία αὐτῶν τῶν λαῶν. Τό πρόβλημα πού θέλουμε νά διαπραγματευθοῦμε εἶναι, ἄν ἔχει νόημα σέ σχέση πρὸς τά δεδομένα πού ὑπάρχουν, νά μιλάμε γιά Θράκη ὡς ἱστορική ἐνότητα. Ἡ σημαντικότερη συμβολή σ'αὐτόν τόν ἡώρο μέχρι σήμερα εἶναι τό βιβλίο τοῦ καθηγητῆ Christo M. Danov, *Altthrakien*, Berlin-New York 1976, τό ὁποῖο ἔχει δημοσιευθεῖ στή γερμανική γλῶσσα σέ νέα ἐπεξεργασμένη μορφή (ὁ Βουλγαρικός ἀρχικός τίτλος εἶναι: *Drevna Trakija*, Sofia 1968)¹. Εἶναι ἀκριβῶς ἡ προσπάθειά του νά παρακολουθήσει ὅλα ἐκεῖνα τά στάδια ἐξελίξεως "καί πρὸ πάντων ἐκεῖνα πού εἶχαν ἰδιαίτερη σημασία γιά τήν ἐξέλιξη τοῦ θρακικοῦ ἔθνους σάν ὁλότητας, καθώς ἐπίσης καί γιά τήν ἐξέλιξη τῶν σπουδαιότερων φυλετικῶν ὁμάδων, φύλων καί ὑποδιαιρέσεων φύλων", πού μᾶς ἔδωσε ἀφορμή νά θίξουμε αὐτό τό πρόβλημα. Ἐπειδή ὄχι μόνο τό πρῶτο συνθετικό τοῦ τίτλου μας, πού ἀποτελεῖ μιὰ ὑπόθεση ἐργασίας, εἶναι προβληματικό, ἀλλά καί τό δεύτερο, ἡ ἐννοια τῆς ἱστορικῆς ἐνότητας, ἡ ἐργασία μας ἀποτελεῖται ἀπό δύο ἐνότητες:

1. Ἀπό ποιὰ ἀποψη εἶναι λογικό νά μιλάμε γιά ἱστορικές ὁλότητες καί ποιοί κίνδυνοι ὑπάρχουν σέ μιὰ ὄχι ὀρθή χρησιμοποίηση τοῦ ὅρου αὐτοῦ καί,
2. Ποιά εἰδικότερα προβλήματα δημιουργοῦνται μέ τήν χρησιμοποίηση τοῦ ὅρου αὐτοῦ στήν περίπτωση τῆς "Θράκης".

1. Ἡ ἐννοια τῆς ἱστορικῆς ἐνότητας ἢ ἱστορικῆς ὁλότητας εἶναι συνδεμένη μέ ἕνα βαθύτερο προβληματισμό, παρ'ὅλο πού τήν θεωροῦμε ὡς αὐτονόητη καί μέχρι ἕνα ὀρισμένο σημεῖο δικαιολογημένα. Διότι χωρίς αὐτήν τήν ἐννοια δέν μπορεῖ κανεῖς νά

1. Ἐπίσης δημοσιεύθηκε πρόσφατα καί στά ρουμανικά μέ τόν τίτλο *Tracia Antica*, μτφρ. C. Velichi, ἐκδ. R. Vulpe, Βουκουρέστι 1976.

προχωρήσει στις ιστορικές έπιστημες. Όπως είναι γνωστό, έχουμε να κάνουμε διαρκώς με όρους όπως κοινότητα, κοινωνία, πολιτισμός, πόλη, λαός, έθνος, φυλή, έθνικότητα ή πάλι, με όρους όπως κοινωνική τάξη και κοινωνικό στρώμα. Έπειδή ένα φαινόμενο μπορεί να ανήκει συγχρόνως σε περισσότερες κατηγορίες φαινομένων, είναι δυνατό τό ένα ή τό άλλο φαινόμενο να ανήκει σε περισσότερες ολότητες. Είναι σαφές ότι ο προβληματισμός αλλάζει, ανάλογα με τό ποιά ιστορική ένότητα θεωρεί κανείς κάθε φορά ως τόν κυριώτερο φορέα της ιστορικής εξέλιξης. Αν δεχθούμε τις τάξεις ως τόν πραγματικό φορέα αυτής της εξέλιξης, τότε αυτή αποτελεί κυρίως έκφραση τών σχέσεων παραγωγής μιās εποχής με βασική έννοια τό είδος της παρεχόμενης έργασίας· εάν αντίθετα θεωρήσουμε τά έθνη ως τόν κύριο φορέα της ιστορικής εξέλιξης, τότε ή πολιτική ιστορία βρίσκεται περισσότερο στο κέντρο τοϋ ενδιαφέροντος, ενώ οι οικονομικές σχέσεις αποτελούν μιά πλευρά της ιστορίας ενός λαοϋ· ή αν πάλι δεχθούμε τούς πολιτισμούς ως "νοητό πεδίο έρευνας", τότε ή ιστορία θά είναι κυρίως μία μορφολογία πολιτισμών· εάν βρισκόμαστε τέλος μπροστά σ' ένα χαμηλότερο επίπεδο πολιτικής οργάνωσης, εκείνου τών φυλών, τότε μπορούν οι πράξεις τών αρχηγών, τών ήρώων, να είναι ή ιστορία αυτής της κοινότητας.

Αυτό τό πολυδιάστατο της ιστορικής γνώσεως σημαίνει συγχρόνως μία κάποια σχετικοποίηση της ιστορικής πραγματικότητας, πράγμα άκριβώς πού δείχνει ότι ή έννοια της ιστορικής ολότητας ή ένότητας δέν είναι αυτόνομη. Υπάρχει ένας όρισμένος βαθμός αποδοχής - όπως εξέλλου σε κάθε έπιστήμη, και στις λεγόμενες θετικές έπιστημες - πού μάς έπιτρέπει να μιλάμε για ένα θέμα. Τό πρόβλημα δέν λύνεται με τό να δεχθούμε ότι υπάρχει μία τέτοια αποδοχή. Ένδιαφέρον θά ήταν κατά τήν γνώμη μας, να όρίσουμε σε ποιά επίπεδα αυτή συντελείται. Μπορούμε βασικά να διακρίνουμε δύο επίπεδα, όπου έμπεριέχεται ένα τέτοιο στοιχείο: πρώτον, ότι ένας όρισμένος ή μή αριθμός δεδομένων αποτελούν μία ένότητα και δεύτερον, ότι μεταξύ ενότητων, τις όποιες μπορεί κανείς να χαρακτηρίσει ως ολικά (globale) φαινόμενα, υπάρχει μιá όρισμένη σχέση, ώστε να μπορούμε να μιλάμε για ιστορική εξέλιξη· με άλλα λόγια, ότι τέτοιες ολότητες μπορούν να θεωρούνται ως φορείς της ιστορικής εξέλιξης. Έκείνο πού προϋποτίθεται και στις δύο περιπτώσεις είναι ή ύπαρξη μιās όρισμένης συνέχειας· πρώτον μεταξύ διαφόρων γεγονότων της ίδιας ένότητας, και δεύτερον, μεταξύ τών ολικών φαινομένων. Για ποιό είδος συνέχειας πρόκειται κάθε φορά, είναι ένα πρόβλημα καθ' αυτό, εάν π.χ. μπορούμε να μιλάμε για μία διαλεκτική εξέλιξη ή μιá απλή άλληλουχία γεγονότων.

Ἐπειδὴ λοιπόν ἔχουμε δεχθεῖ ἕνα στοιχεῖο ἀποδοχῆς, αὐτό δὲν σημαίνει ὅτι στὴν ἔννοια τῆς ἱστορικῆς ὁλότητας δὲν ὑπάρχει μὴ ἀντανάκλαση τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας. Πῶς γίνεται αὐτὴ ἡ σύνδεση μεταξὺ αὐτῶν τῶν συστατικῶν στοιχείων τῆς γνωστικῆς διαδικασίας - πραγματικοῦ καὶ ἀποδοχῆς - δὲν εἶναι εὐκόλο, ἢ καλύτερα, εἶναι ἀδύνατον νὰ καθορίσουμε. Ἄν αὐτό ἦταν δυνατό, τότε πλεον θὰ λυνόταν τὸ παλαιὸ πρόβλημα τῶν προϋποθέσεων τῆς γνώσεως, πρᾶγμα πού δὲν ἔχει ἐπιτευχθεῖ². Ἐκεῖνο πού θὰ δεχόταν κανεῖς δύσκολα ἐξάλλου, εἶναι ἡ ἀκράϊα θετικιστικὴ ἀποψη πῶς ὅλες οἱ ἀληθινές προτάσεις γιὰ τέτοιες ἐνότητες μποροῦν νὰ ἀναχθοῦν σὲ κρίσεις πού ἀναφέρονται σὲ ἄτομα. "Ἐάν κάποιος γνώριζε ἀκριβῶς", γράφει ὁ Moritz Schlick, "αὐτὰ πού ἔχουν κάνει ἢ ἔχουν πεῖ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι στὴν γῆ, τότε θὰ γνώριζε ὅλα, ὅσα ἡ ἱστορία καὶ ἡ κοινωνιολογία μποροῦν νὰ διδάξουν"³. Αὐτός ὁ "ἀθροιστικὸς" τρόπος περιγραφῆς ὅχι μόνο δὲν εἶναι, ὅπως ἀκριβῶς παρατηρεῖ στὴν συνέχεια ὁ M. Schlick, καθόλου πρακτικὸς, ἀλλὰ θὰ ἔθετε ὑπὸ ἀμφισβήτηση τὴν ἱστορία καὶ ἀκόμη περισσότερο τὴν κοινωνιολογία ὡς ἐπιστῆμες. Γιατί, ὅπως πιστεύουμε, ἡ ἱστορία δὲν εἶναι δυνατὴ χωρὶς μὴ ὁρισμένη "ὑπέρβαση" τοῦ ἱστορικοῦ ὕλικου. Ὅχι ἀδικαιολόγητα μιλάει κανεῖς γιὰ ἀνιστορικότητα τοῦ θετικισμοῦ⁴. Τό γεγονός ὅτι μερικές φορές προσκρούει κανεῖς κατὰ τὴν ἱστορικὴ θεώρηση σὲ ἀσυνέχεια, δὲν ἀποτελεῖ ἀπόδειξη ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ἱστορικῆς ἐξελέξεως εἶναι μὴ ἀποδεκτὴ. Εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀποδοχὴ τέτοιων ὄντοτήτων πού μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἀναζητοῦμε καὶ νὰ συλλαμβάνουμε "αἰτιώδεις δομές", οἱ ὁποῖες ἀκόμη καὶ γιὰ τὸν M. Schlick, ἀποτελοῦν τὸ μέλημα τῆς ἱστορίας⁵. Ἀς ὑποθέσουμε ὅτι εἴμαστεν σὲ θέση νὰ γνωρίζουμε ὅλα ὅσα ἔχουν πράξει καὶ ἔχουν πεῖ οἱ ἄνθρωποι, δὲν ἐπρόκειτο νὰ παραιτηθοῦμε ἀπὸ ἔννοιες ὅπως τάξη, λαός, ἔθνος, γιὰ αὐτοὶ

2. Τὴν ἀποψὴ μας πάνω σ' αὐτό τὸ θέμα βλ. στὴν ἐργασία ὑπὸ τὸν τίτλο "Προβλήματα πλατωνικῆς παρουσίας. Ἡ ἱστορικότητα τῆς μεθόδου" [Probleme der Gegenwärtigkeit Platons. Die Geschichtlichkeit der Methode] (ἐλληνικά μὲ περὶληψη στὰ γερμανικά) φιλοσοφία 2 (1972) 201-221.

3. M. Schlick, "Über den Begriff der Ganzheit", Gesammelte Aufsätze, Wien 1938 (Hildesheim 1969), σ. 252-266, ἰδίως σ. 265.

4. Hans - Michael Baumgartner, Kontinuität und Geschichte, Zur Kritik und Metakritik der historischen Vernunft (Suhrkamp Verlag) 1972, σ. 33 κέξ.

5. M. Schlick, "Form and Content. An Introduction to Philosophical Thinking", Gesammelte Aufsätze, Wien 1938 (Hildesheim 1969), σ. 214.

οι ὅροι μᾶς ἐπιτρέπουν νά κατανοήσουμε τήν ἱστορική "ἐξέλιξη". Μιά τέτοια παραίτηση θά ὀδηγοῦσε χωρίς ἄλλο σέ ἕνα περιορισμό τῆς ἀνθρώπινης γνώσεως. Κατά τόν ἴδιο περίπου τρόπο ἕνας μαθηματικός (ἐκτός βέβαια ἀπό τούς ἀντιπροσώπους τῆς διαισθητικῆς Σχολῆς) θά παραιτεῖτο ἀπό τήν ἔννοια τοῦ "ἐνεργείᾳ ἀπειρου", παρ' ὅλο πού αὐτό τό "ἐνεργείᾳ ἀπειρο" δέν εἶναι ἕνας πραγματικός ἀριθμός, ἀλλά ἰσχύει ὡς "façon de parler", διότι τότε πολλοί κλάδοι τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν θά ἔπρεπε νά ἐκλείψουν⁶. Ἀκόμη οἱ ἀντινομίες, πού ὑπάρχουν στήν θεωρία τῶν συνόλων, στήν ἔννοια τοῦ συνόλου ὅλων τῶν συνόλων, δέν ἀποτελοῦν ἐπαρκή λόγο γιά νά ἀπορρίψουμε ὁλόκληρη τήν θεωρία τῶν συνόλων. Ὁ ἀνθρώπος ἀναζητᾷ πάντοτε νέες ὁδοὺς καί μέσα, γιά νά παραμερίσει αὐτές τίς δυσκολίες. Ἡ ἀδυναμία τῶν θετικιστῶν σχετικά μέ τήν ἱστορική προβληματική ἔγκειται στό ὅτι αὐτοί συλλαμβάνουν τήν ἔννοια τοῦ γεγονότος πολὺ στενά. Παραβλέπουν στό σημεῖο αὐτό ὅτι ἀκόμη κι ἕνα ἀπλό γεγονός μπορεῖ νά ἀναλυθεῖ σέ ἀπειρα μικρότερα, ὅπου καί πάλι παρουσιάζεται τό ἴδιο πρόβλημα τῆς βάσεως (Basis-Problem). Ἀς πάρουμε γιά παράδειγμα ἕνα γεγονός, πού μπορεῖ νά ὀρισθεῖ χρονικά καί τοπικά, τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπό τούς Τούρκους. Ὅχι μόνο ξεπερνᾷ ἡ κοσμοῖστορική του σημασία αὐτόν τόν προσδιορισμό, 29 Μαΐου 1453, ἀλλά μπορεῖ αὐτό τό γεγονός νά ἀναλυθεῖ σέ ἀπειρα σχεδόν μικρότερα, πού διαφωτίζουν τίς διάφορες φάσεις τῆς Ἀλώσεως. Ἐξ ἄλλου ἡ ἱστορία ἐνός λαοῦ μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς ἕνα κοσμοῖστορικό γεγονός, ὅπως π.χ. ὁλόκληρη ἡ Ρωμαϊκή ἱστορία. Συγχρόνως μπορεῖ κανεῖς νά συλλάβει μέσα στήν Ρωμαϊκή ἱστορία μικρότερες ὀντότητες, π.χ. ἐνός κοινωνικοῦ στρώματος, ἐνός γένους κ.λ.π. μέχρις ὅτου φθάσουμε στίς πράξεις τῶν ἰδίων τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖες πάλι μᾶς παρέχουν τό ὕλικο, γιά νά γράψουμε τήν ἱστορία τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους⁷. Αὐτό τό εἶδος τῆς σχετικοποιήσεως τοῦ ἱστορικοῦ ἀν-

6. Wolfgang Stegmüller, *Metaphysik, Wissenschaft, Skepsis*, Frankfurt/Main - Wien 1954, σ. 206 κἑξ.

7. Οἱ θετικιστές θεωροῦν ἀκριβῶς αὐτό τό γνωστικό ἀντικείμενο, τήν περιγραφή τῶν πράξεων τῶν ἀνθρώπων, ὡς σύγυρη βάση γιά τήν ἐπιστήμη τῆς ἱστορίας. Ἀλλά κι ἐδῶ προβάλλουν πάλι δυσκολίες στήν περίπτωση πού θέλουμε νά ξεπεράσουμε τήν στοιχειώδη περιγραφή τῶν γεγονότων· διότι γιά κάθε ἐρμηνεῖα ἀνθρώπινης πράξης πρέπει νά συνεξετάζει κανεῖς συλλογικά φαινόμενα, τό κοινωνικό περιβάλλον, ἀλλιῶς δέν θά εἶναι αὐτές οἱ πράξεις κατανοητές. Τό ἄτομο ἀνεξάρτητο ἀπ' αὐτό τό περιβάλλον ἀποτελεῖ πάλι μιᾷ ἀφαίρεση, μιᾷ ὀντότητα καθ'αυτή. Φυσικά, κανεῖς δέν θέλει νά ἀρνηθεῖ αὐτή τήν ἀνθρώπινη διάσταση, δηλ. νά ἀσχοληθεῖ μέ τήν μεταφυσική ἢ νά ἐμβαθύνει στήν ὑπαρξιακή ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά

τικειμένου δείχνει ἀκριβῶς ὅτι μπορούμε νά μιλάμε γιά μιὰ ἱστορική ὁλότητα, ἀλλά αὐτές οἱ ὁλότητες ἐκτός ἀπό τήν λειτουργία τους σάν ἐκφραση μιᾶς πραγματικότητας, λειτουργοῦν συγχρόνως σάν μεθοδολογικές ἀρχές, σάν ὑποθέσεις ἐργασίας. Βέβαια, δέν μπορούμε νά γράψουμε τήν ἱστορία "κάποιου πράγματος", ἐάν δέν δεχθοῦμε αὐτό τό "κάτι" ὡς δεδομένο. Φυσικά πάλι, αὐτό τό "κάτι" δέν πρέπει νά θεωρηθεῖ σάν μιὰ ὄντοτητα καθαυτή, σάν μιὰ ὄντοτητα μέ τήν μεταφυσική ἔννοια, μιὰ τάση πού τήν χαρακτηρίζουμε σέ ἀντίθεση πρός τόν ἀκραῖο θετικισμό, σάν οὐσιολογία (Essentialismus)⁸. Οἱ θετικιστές ἔχουν ἀπόλυτο δίκαιο, ὅταν ἐπισημαίνουν τοὺς κινδύνους, πού συνδέονται μέ μιὰ τέτοια τάση. Πόσο ὁλέθρια μπορούν νά ἐπιδράσουν παρόμοιες ὑποστασιοποιήσεις στήν ἱστορία, δείχνει ἡ εὐρωπαϊκή ἱστορία, καθώς ἐπίσης ἡ ἱστορία τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης. Διότι τέτοιες ὑποστασιοποιήσεις μπορούν κάτω ἀπό ὁρισμένες συνθήκες πολύ εὐκολά νά χρησιμοποιοῦν σάν κάλυμμα γιά ψευτο-ἰδεολογίες ἢ γιά πολιτικούς σκοπούς. Ἐξ ἄλλου τά δύο ἀκρα, γιά τά ὁποῖα μιλήσαμε, διαγράφουν τά ὅρια μέσα στά ὁποῖα πρέπει νά κινεῖται ἕνας ἐννοιολογικός ὁρισμός. Σέ μιὰ ὁλική ἱστορική θεώρηση κατανοοῦμε βέβαια τίς μεγάλες φάσεις ἐξελίξεως, τά σφαιρικά φαινόμενα, διατρέχουμε ὅμως συγχρόνως τόν κίνδυνο νά φθάσουμε σέ μιὰ παραπλανητική μεταφυσική· σέ μιὰ ἀκραία θετικιστική θεώρηση, ἀντίθετα, μένουμε στό πραγματικό ὕλικό στά γεγονότα, δέν μπορούμε ὅμως νά ἀναχθοῦμε πάνω ἀπό

αὐτές οἱ περιοχές δέν ἀφοροῦν τήν ἱστορική γνώση. Ἡ παλιά διάξευση, ποίος εἶναι ὁ κύριος φορέας τῆς ἱστορίας, τό ἄτομο ἢ ἡ κοινωνία, ξεκινάει ἀπό μιὰ ξεπερασμένη προβληματική. Διότι ἡ ἱστορία προϋποθέτει μιὰ ἀμυβαία, μιὰ ἀμφύδρομη σχέση, ὅχι μόνο μεταξύ τοῦ ατόμου καί τῆς κοινωνίας, ἀλλά ἀκόμη μεταξύ τῆς κοινωνίας καί τοῦ ἱστορικοῦ· διότι καί ὁ ἱστορικός κατὰ τήν ἀνάπτυξη τοῦ θέματος ὑπόκειται στήν ἐπίδραση παραστάσεων, συμβολικῶν συστημάτων, ἰδεῶν κλπ., τοῦ κοινωνικοῦ του περιβάλλοντος. Αὕτη ἡ ἰδιότητα τῆς ἱστορίας, ἡ συσχετικότητά της, δέν ἀποτελεῖ ἀδυναμία, ἀλλά ἀντίθετα, ἐδῶ ἐκδηλώνεται ἡ διαλεκτική τῆς ὑφῆ, δηλ. ὅτι πραγματικότητα καί σύλληψη τῆς πραγματικότητας βρίσκονται σέ μιὰ ἐσωτερική σχέση, πρᾶγμα ἀκριβῶς πού ἀποτελεῖ καί ἐκφραση τῆς ἱστορικότητάς μας. Εἶναι ἀκριβῶς αὕτη ἡ ἱστορικότητα τοῦ ἀνθρώπου, τόσο μέ τήν ἔννοια τῆς διαλεκτικῆς, ὅσο καί μιᾶς ὑπερξελικτικῆς φιλοσοφίας, πού ἔχει τεθεῖ σέ ἀμφισβήτηση ἀπό τόν προβληματισμό τῶν θετικιστῶν. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι ὁ Karl Popper, ὅπως καί ἄλλοι θετικιστές, τηροῦν αὐστηρά κριτική στάση ἀπέναντι σ' αὐτή τήν διαλεκτική, καθώς ἐπίσης στόν ὑπερξελικτικό προβληματισμό.

8. Σχετικά μέ τόν ὅρο "οὐσία", "οὐσιολογία" βλ. τήν κριτική μας στό βιβλίο τοῦ Α.Ε. Βακαλόπουλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, 1354-1833, Θεσ/νίκη 1969, στό Byzantinische Zeitschrift, Bd. 65(1972), σ. 424 κἑξ.

αυτά, έτσι ώστε η εργασία μας γίνεται "άνιστορική". Μεταφυσική, ή άνιστορική, είναι δύο όριακές καταστάσεις της ιστορικής έπιστήμης, από τις οποίες πρέπει να απομακρυνθούμε, εάν δεν θέλουμε να βρεθούμε σε αδιέξοδο, τό οποίο θέτει σε άμφιβολία όλόκληρη τήν ιστορική έπιστήμη. Όσο περισσότερο πλησιάζει ό έννοιολογικός όρισμός στά δύο άκρα, τόσο περισσότερο χάνει ό προβληματισμός σε σαφήνεια. Έάν μία όλότητα ήταν μία ούσία, τότε θά έφθανε μόνο τό όνομα μιας κοινότητας για να μιλάμε για αυτήν ως μία ιστορική όλότητα, πράγμα πού είναι φυσικά παράλογο⁹. Έάν άπαιτούσαμε όσο τό δυνατόν περισσότερα δεδομένα, για να μπορούμε να μιλάμε για μία τέτοια ένότητα, τότε μέ δυσκολία θά βρίσκαμε μερικά, πού να ανταποκρίνονται σ'αυτήν τήν έννοια. Συχνά στην ιστορία πρέπει κανείς να ακολουθεί τήν μέση όδό. Αυτή ή ανάγκη είναι ιδιαίτερα αίσθητή σε όλες τις περιπτώσεις, στις οποίες λόγω έλλείψεως ύλικού μπορεί κανείς εύκολα να φθάσει στό ένα ή στό άλλο άκρο. Μία τέτοια περίπτωση είναι καί ή θράκη. Δέν διαθέτουμε

9. Ότι οι παραλογισμοί δέν είναι σπάνιοι στην ιστορία, καί μάλιστα στον νοτιοανατολικό εύρωπαϊκό χώρο, δείχνει ή όλη εξέλιξη του όνόματος Μακεδονία-μακεδονικός. Από μία ελληνική λέξη (Μακεδόνος = ψηλός, μεγάλος), πού τώρα πλέον χαρακτηρίζει μια γεωγραφική περιοχή, πήρε τό όνομά της μία λαϊκή δημοκρατία, ή γλώσσα της όποιας άποτελεί χωρίς άμφιβολία βουλγαρική διάλεκτο. Αφοϋ πήραν ένα νέο όνομα, δημιουργούν τήν άπαύτηση για μία νέα ένότητα, τήν "μακεδονική". Στο όνομα τώρα αυτής της ένότητας καταβλήθηκαν διάφορες προσπάθειες για να δημιουργηθεί τόοο μία γεωγραφική, όσο καί μία ιστορική ένότητα. Ότι αυτή ή προσπάθεια έκβάλλει σε ένα ιστορικό πλάσμα, γίνεται άντιληπτό, αν λάβουμε ύπ'όψη π.χ. τό έργο πού δημοσιεύθηκε πριν μερικά χρόνια: *Geschichte des Makedonischen Volkes* [Istorija na makedonskiot narod. Institut za nacionalna istorija, Skopje 1972, σ. 15-19]. Τό παράλογο σ'αυτό είναι ότι μία σλαβόφωνη έντική ομάδα μετά από μία χρονική περίοδο πάνω από 2200 χρόνια άπαιτεί τήν ύπαρξη μιας συνέχειας μέ εκείνο τό άρχαίο μακεδονικό κράτος, κάτω από τήν ήγεμονία του όποιου εξέλληνίσθηκε όλη ή τότε "οίκουμένη". Τό χάσμα αυτό γίνεται άγεφύρωτο, κυρίως αν λάβουμε ύπ'όψη όχι μόνο τήν άνθεση των ελληνικών μακεδονικών πόλεων κατά τήν διάρκεια της εποχής των διαδόχων καί άργότερα κάτω από τήν ρωμαϊκή κυριαρχία (βλ. Fanula Papazoglu, *Makedonski Gradovi u rimsko doba* (= *Živa Antika*, Posebna izdanja Knjiga I) Skopje 1957), αλλά άκόμη καί τό γεγονός ότι ή περιοχή στά βόρεια της λύμνης της Αχρίδας (δηλ ή περιοχή της σημερινής Δημοκρατίας της Σκοπίας) μετά τήν μετανάστευση σλαβικών καί αλταϊκών φύλων στον Βαλκανικό χώρο ήταν γνωστή σαν "Μεγάλη Βουλγαρία". Είναι σαφές ότι τέτοια ιστορικά πλάσματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν σαν πρόσχημα για τήν επίδύση πολιτικών σκοπών.

γιά τήν θράκη τόσα δεδομένα ὅπως σέ ἄλλες περιπτώσεις, π.χ. ὅπως γιά τήν Γαλλία, τό Βυζάντιο κ.λ.π., γι' αὐτό πρέπει νά προσέχουμε νά μή δημιουργήσουμε ἀπό τό ὄνομα "θράκη" μία ὄν-τότητα. Κριτήριον παραμένει πάντοτε, ποιά δεδομένα ἔχουμε κά-θε φορά στή διάθεσή μας. Ἐδῶ πρέπει νά θέσουμε ὁρισμένα κρι-τήρια πού εἶναι χαρακτηριστικά γιά μία ἱστορική ἐνότητα:

I. Ὑπάρχει δῖχως ἀμφιβολία ἕνας ὁρισμένος χώρος, τόν ὁ-ποῖο μπορούμε νά ὁρίσουμε σέ σχέση μέ τήν παρουσία ἐνός συλ-λογικοῦ κοινωνικοῦ φαινομένου βάσει μιᾶς γραπτῆς παραδόσεως, ἅμεσα ἢ ἔμμεσα.

II. Πρέπει νά εἰμαστε σέ θέση κατὰ κάποιο τρόπο νά ὁρί-σουμε τόν ἱστορικό χρόνο.

III. Πρέπει νά μπορούμε νά συλλάβουμε ἱκανοποιητικά μία ὁρισμένη συνέχεια.

IV. Πρέπει κανεῖς νά μπορεῖ νά ὁρίσει τήν ἰδιότυπη φύση αὐτοῦ τοῦ εἶδους τῆς ὁλότητος, δηλ. ἐάν πρόκειται γιά μία τά-ξη, ἕνα ἔθνος, ἕνα φύλο κ.λ.π., πρᾶγμα πού καθορίζει καί τήν μέθοδο τῆς ἔρευνας. Στό σημεῖο IV πρόκειται οὐσιαστικά γιά μία σύνθεση τῶν κριτηρίων πού ἀναφέρθηκαν πρὶ πάντων. Ἐξ ἄλλου θά ἔπρεπε ἡ συνέχεια νά μπορεῖ νά θεμελιωθεῖ τόσο ἐκ τῶν ἔσω ὡς πρὸς τό περιεχόμενο, ὅσο καί ἀπό ἔξω βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων.

2. Ἐάν θελήσουμε νά χρησιμοποιήσουμε αὐτά τὰ κριτήρια στήν συγκεκριμένη περίπτωση τῆς "θράκης", ἀντιμετωπίζουμε ὁ-ρισμένες δυσκολίες, πού ἀποτελοῦν ἀκριβῶς τήν ἰδιουτυπία τοῦ φαινομένου, καθὼς ἐπίσης καί τήν γοητεία του.

Σχετικά μέ τόν καθορισμό τοῦ χώρου, ὅπου συναντοῦμε τοὺς θράκες, ὑπάρχουν στήν ἔρευνα δύο ἀπόψεις: μία στενότερη καί μία εὐρύτερη. α) Ἡ θράκη μέ τήν κύρια σημασία τῆς λέξεως, δηλ. τῆς χώρας πού ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνες ὀνομαζόταν "θράκη", καί β) τό σύνολο ἐκείνων τῶν περιοχῶν, πού κατοικοῦνταν ἀπὸ φύλα συγγενικά πρὸς τοὺς θράκες.

Γιά τόν καθορισμό τῆς θράκης μέ τήν στενότερη ἐννοια, πού ἀπὸ μία ἐποχή καί ὕστερα ἀποτελοῦσε γεωγραφικό καί ὄχι ἐθνολογικό ὄρο, ἔχουμε τίς ἀρχαῖες πηγές, τόσο φιλολογικές, ὅσο καί ἐπιγραφικά κείμενα σέ ἐλληνική καί λατινική γλῶσσα. Χαρακτηριστικό εἶναι ὅτι ἤδη στήν ἀρχαία παράδοση ὑπῆρχε μία στενότερη καί μία εὐρύτερη ἀντίληψη, ἡ ὁποία δέν συμπίπτει, ἢ τουλάχιστον συμπίπτει ἐν μέρει μέ τήν σημερινή¹⁰. Ἡ πα-λαιότερη γνωστή ὁριοθέτηση, πού προέρχεται ἀπὸ τήν Ἰλιάδα, θεωρεῖ ὡς θράκες ὅλους "ὅσους Ἑλλήσποντος ἀγάρροος ἐντός ἐ-

10. Eugen Oberhammer, ᾠρθ. "Thrake", RE, BD. VI, στ. 393.

έργει" (B 844 κέξ)¹¹. Είναι φανερό ότι ο πρώτος έντοπισμός των Θρακών καθορίζεται από τον τόπο των πρώτων συναντήσεων μεταξύ Έλλήνων και Θρακών¹². Μέ αυτή τήν πρώτη συνάντηση σχετίζεται τό έθνώνυμο "Θράκες", γιά τό όποιο δέν έχει σημασία, εάν ή λέξη είναι ελληνικής προελεύσεως ή όχι· εκείνο πού έχει σημασία κατ'άρχήν είναι ότι αυτή ή λέξη χαρακτηρίζει ένα μή ελληνικό λαό. Ή ονομασία ενός λαού από έναν άλλο δέν είναι σπάνιο φαινόμενο. Τό πρόβλημα στήν περίπτωση μας υπάρχει, έφ' όσον δέν γνωρίζουμε άκριβώς, άν ή Θράκη είναι ένα πραγματικό έθνώνυμο ή μία "συμβατική ονομασία", πού χαρακτηρίζει όλα εκείνα τά φύλα, πού κατοικοῦσαν στό ανατολικό ήμισυ τής Βαλκανικής χερσονήσου, λαούς πού βρίσκονταν σ'ένα όρισμένο έπίπεδο κοινωνικής καί πολιτιστικής εξέλιξεως¹³. Ένα ένδιαφέρον

-
11. Chr. M. Danov, Altthrakien, Berlin - New York 1976, σ. 98 κέξ., J. Wiesner, Die Thraker, Stuttgart 1963 (U.T. 41) σ. 11' V. Velkov, "Thraker und Phryger nach den Epen Homers", Studia Balcanica V: L'ethnogenèse des peuples balkaniques, Sofia 1971, σ. 179 κέξ. Al. Fol, "Aperçu historiogeographique des tribus Thraces", Pulpudeva I, Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture Thrace, Sofia 1976, σ. 10' M. Dušek, "Die Thraker im Karpatenbecken", Slovenská archeológia XXII - 2 (1974) (ανάτυπο) σ. 379 κέξ. βλ. επίσης τοῦ ίδίου Pulpudeva I, σ. 108 κέξ.
 12. 'Ο τόπος των πρώτων επαφών μεταξύ Έλλήνων καί Θρακών δέν μπορεί νά ήταν μόνον ο Έλλησποντος, αλλά ακόμη καί ή νότια Θράκη καί ή περιοχή τοῦ Στρυμόνα. 'Ο Al. Fol (έν. άν., σ. 10) πιστεύει, καί νομίζουμε δικαιολογημένα, ότι από ιστορική άποψη πρέπει νά προτιμηθεῖ ο Έλλησποντος, έξ αίτίας τής σπουδαιότητας πού είχε αυτός ο χώρος μέσα στήν χερσόνησο, τόσο κατά τήν μυκηναϊκή εποχή, όσο καί άργότερα κάτω από τήν ήγεμονία τοῦ Μυλτιάδη τοῦ πρεσβύτερου.
 13. Πρβλ. Fol, έν. άν., σ. 10: "Cet éthnonyme donc, qui n'est pas thrace d'origine, devient résultat d'un phénomène historique dont les reflets inverses nous permettent à admettre sa validité pour toute la Thrace depuis la fin du VIe s. av. n. ère d'autant plus qu'au point de vue socio-économique - non ethnique! - il recouvre la totalité des tribus aux noms différents". Τελικά ο Fol κάνει τήν υπόθεση ότι είναι δυνατό "d'introduire le terme 'Thrace-Thraces' dans les mises au point à partir de la deuxième moitié du IIe millénaire comme un terme conventionnel et général en voie de formation désignant les tribus différentes à des époques différentes et aux pays différents"· γιά τόν όλο προβληματισμό πού άφορά τήν προέλευση τοῦ ονόματος "Θράκη", βλ. K. Vlahov, "Zur Deutung des Stammesnamens ΘΡΑΙΚΕΣ", Klio Bd. 53 (1971) σ. 197-208. 'Ορισμένα στοιχεία πάνω σ'αυτό στόν Δ.Δ. Ζαγκλή, "Θρια καί

χαρακτηριστικό αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος εἶναι ὅτι παρουσιάζει μία ποικιλία διαλεκτικῆς μορφῆς καί γραφῆς, ὅσο κανέναν ἄλλον ὅρος στήν ἀρχαία γεωγραφία, ὅπως ἤδη ἔχει παρατηρήσει ὁ Eugen Oberhummer¹⁴. Μία προφανής, ἀν καί ἀπλή ἐξήγηση, εἶναι ὅτι αὐτή (ἡ ποικιλία) ἀντανανκᾶ μία διαφοροποίηση διαλεκτικῆ ἐκείνων τῶν ἐλληνικῶν φύλων πού ἦλθαν σέ ἐπαφή μέ τούς θράκες. Οἱ ἐπαφές αὐτές ἦταν ἐξ ἄλλου πολύ σημαντικές, γιατί τά ὅρια τῆς κυρίως θράκης κατά τούς ἱστορικούς χρόνους ἐπεκτάθηκαν οὐσιαστικά μέ τόν ἐλληνικό ἀποικισμό καί καθορίστηκαν ἀκριβῶς. Αὐτό σημαίνει ὅτι μπορούμε νά μιλάμε βέβαια γιά θράκες, γιά διάφορα θρακικά φύλα, ἀλλά ὄχι γιά θράκη σάν γεωγραφική περιοχή, πού κατοικοῦνταν μόνον ἀπό θράκες. Δέν χρειάζεται ἐδῶ οὔτε νά ἀπαριθμήσουμε τίς ἐλληνικές ἀποικίες στόν αἰγαιακό χώρο καθώς καί στίς ἀκτές τοῦ πόντου, οὔτε καί νά ἀναφέρουμε τά σχετικά μνημεῖα.¹⁵ Ἐνα εἶναι βέβαιο, ὅτι κατά τούς χρόνους ἀπό τούς ὁποίους ἔχουμε σίγουρες εἰδήσεις γιά τούς θράκες, ἡ θράκη δέν ἀποτελεῖ πλέον μία γεωγραφική ἐνότητα ἀπό ἐθνολογική ἀποψη. Αὐτή ἡ παρουσία τῶν Ἑλλήνων ἦταν πιό ἐντονη μετά τήν ὑποταγή τῶν θρακικῶν φύλων ἀπό τόν Φίλιππο Β' καί τήν ἔδρυση πόλεων στό ἐσωτερικό τῆς θράκης. Κατά τήν ἐποχή τῶν διαδόχων ὁ ἐξελληνισμός προχώρησε μέ ἀνισο ρυθμό. Ὅπως-δήποτε, ὅταν ἦλθαν οἱ Ῥωμαῖοι, ἡ γλώσσα τῶν ἐπιγραφῶν, ἡ ἐπίσημη γλώσσα τους, ἦταν λιγότερο ἡ λατινική καί πιό συχνά ἡ ἐλληνική, πρᾶγμα πού δέν μπορούσε φυσικά νά συμβαίνει, ἐάν ὁ πληθυσμός δέν καταλάβαινε ἐλληνικά.¹⁶ Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι βορείως τοῦ Δουνάβη, ὅπου ἐπρόκειτο νά συντελεσθεῖ ὁ ἐκ-ρωμαῖσμός τῶν διαφόρων φύλων, ὑπερσχύει σημαντικά ὁ ἀριθμός τῶν ἐπισήμων λατινικῶν ἐπιγραφῶν. Ὅσον ἀφορᾷ τήν συρρίκνωση τῆς κυρίως θράκης, τῆς ὁποίας ἡ μεγαλύτερη ἔκταση συμπίπτει

πόλεις τῆς Ἀρχαίας θράκης", Ἀρχεῖο θράκης τ. 34 (1969) σ. 9.59 (ἀνατύπωση, ἀρθ. 155). Ἐξ' ἄλλου σύμφωνα μέ τόν Wiesner (ἐν. ἀν., σ. 13) τό ὄνομα "θράκες" χαρακτηρίζει τό σύνολο τῶν λαῶν σάν γλωσσική κοινότητα καί μπορεῖ νά θεωρηθεῖ σάν θρακική.

14. E. Oberhummer, ἐν. ἀν., στ. 393.

15. Εἶναι ἀρκετό νά ἀναφέρουμε ἐδῶ μόνο τό τετράτομο ἔργο τοῦ Georgi Mihailov, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria Repertae*, Bd. I-IV, *Serdicae* 1966-1970. Βλ. ἐπίσης τό κεφάλαιο: "Die Inschriften" στόν Chr. Danov, ἐν. ἀν., σ. 52-56.

16. Κάτω ἀπό τόν ὅρο "Bevölkerung" ἐννοοῦμε συνήθως ὄχι τό σύνολο τοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλά ἕνα ἀνώτερο στρώμα πολιτιστικά διαφοροποιημένο, πρᾶγμα φυσικά πού δέν μπορεῖ πάντα νά συμβαίνει. Ἐξαρτᾶται ἀπό τήν βαθμίδα ἐξελιξέως πού βρῆσκειται αὐτός ὁ πληθυσμός. Ἐάν στόν θρακικό, τόν κυρίως θρακικό χώρο γνώριζε ἐλληνικά μόνο τό ἀνώτερο στρώμα, τότε θά ἔ-

μέ την ίδρυση του κράτους των 'Οδρυσών, δέν είναι εύκολο νά τήν παρακολουθήσουμε - περιμένουμε πάντως τόν δεύτερο τόμο τής έργασίας του Chr. Dapov, πού πρέπει νά αναφέρεται στήν άρχαία θράκη κατά τούς έλληνιστικούς καί ρωμαϊκούς χρόνους· καί αυτό είναι φυσικό, γιατί αναζητούμε πηγές καί εύρήματα, τόσο έπιγραφικές, όσο καί άρχαιολογικές, πού όμως εικονίζουν εκείνη άκριβώς τήν διαδικασία, πού όδήγησε στό φαινόμενο, τό όποιο ή "παλαιότερη" ιστοριογραφία χαρακτήριζε σάν "θάνατο λαών"¹⁷ - δέν θέλουμε νά χρησιμοποιήσουμε ένα τέτοιο βιολογικό όρο στήν ιστορία· προτιμούμε όρους όπως άφομοίωση, "Akkulturation" κ.λ.π. "Έτσι τά εύρήματα αυτά μαρτυρούν μάλλον για μία τέτοια διαδικασία άφομοιώσεως καί μόνον σπάνια για τήν αντίθετη. Υπάρχει μία περιοχή στήν όποία έχει γίνει σπουδαία πρόοδος για τήν διαφώτιση τής διαδικασίας αυτής: είναι τό φαινόμενο τής λεγόμενης θρακικής "διασποράς", στό όποιο άφιερώθηκαν πολλές σημαντικές έισηγήσεις στό δεύτερο συνέδριο "Semaines Philippopolitaines". Αυτή ή διασπορά πρέπει έπίσης νά θεωρηθεί ως μία από τίς βασικές αίτίες για τήν βαθμιαία σμίκρυνση του κυρίως θρακικού χώρου. Αυτή ή συρρίκνωση αντικατοπτρίζεται στίς είδήσεις του Πτολεμαίου καί στίς έπιγραφές, όπου συναντούμε μία μείωση του άριθμου των φύλων, ώπου τελικά κατά τήν διάρκεια των ρωμαϊκών χρόνων νά θεωρούνται ως κυρίως θράκες οί Βησσοί¹⁸. Διότι στους ύστερους αυτούς χρό-

πρεπε κανείς νά άναρωτηθεί, γιατί ό πληθυσμός στά βόρεια του Δουνάβews, ή όπου άλλου, συμπεριλαμβανομένων καί των άγροτών, έκρωμαίσθηκε σέ πολύ πιό σύντομο χρονικό διάστημα κάτω από τήν έπίδραση του ρωμαϊκού πολιτισμού καί γιατί αυτό τό ζζδιο δέν μπορούσε νά συμβεί στον χώρο πού βρίσκεται κάτω από έλληνική έπίδραση. 'Ιδίως όταν σκεφθεί κανείς ότι οί "Έλληνες είχαν μέ τούς θράκες άνέκαθεν έντονες σχέσεις" βλ. έπίσης Γ. Μπακαλάκη, 'Αρχαιολογικές Έρευνες στή θράκη, 1959-1960 (Δημοσιεύματα Έστίας Θεσσαλονίκης), Θεσ/νίκη 1961, σ. 9' για τήν γλώσσα των κατοίκων τής θράκης κατά τήν διάρκεια τής ρωμαϊκής καί βυζαντινής έποχής βλ. Ν.Π. 'Ανδριώτη, "'Η γλώσσα τής θράκης", 'Αντιχάρισμα στον καθηγητή Ν.Π. 'Ανδριώτη, Θεσσαλονίκη 1976 (άνατύπωση) σ. 212-233, καί κυρίως 216· πρόκειται για τήν "κοινή έλληνική" μέ όρισμένες ιδιωματικές άποκλίσεις, οί όποτες μέ τήν πάροδο του χρόνου έξαφανίζονται κατά τό μάλλον ή ήττον.

17. Πρβλ. I. Schwidetzky, Das Problem des Völkertodes, Stuttgart 1954, σ. 12 κέξ., 80 κέξ., 110 κέξ., στον Wiesner, έν. άν., σ. 197.
18. Μία χρονική διαστρωμάτωση των θρακικών φύλων έπιχείρησε ό Α. Fol στήν έργασία του πού αναφέρθηκε παραπάνω, σ. 12 κέξ. Σχετικά μέ τό τελευταίο στρώμα χαρακτηριστικά είναι τά συμπεράσματά του: "Cette tenden-

νους, ὁ ὅρος "θράκη" εἶχε γεωγραφική καὶ ὄχι ἐθνολογική σημασία. Ὀνόματα, ὅπως Διόνυσος ὁ θράξ δείχνουν σαφῶς αὐτὴν τὴν σημασιολογικὴ μεταβολή¹⁹. Πόσο πρῶϊμα διαγράφεται αὕτὴ ἡ μεταβολή, δείχνει ἡ ἔκφραση "θρηϊκῶν Ἑλλήνων" στὸν Ἑκαταῖο, ποῦ μᾶς παραδίδεται ἀπὸ τὸν Στέφανο τὸν Βυζάντιο²⁰. Οἱ Ἕλληνες δὲν ἦταν οἱ μόνοι, βέβαια, ποῦ διέσπασαν ἀπὸ ἐθνολογικὴ ἀποψη αὐτὴν τὴν γεωγραφικὴ ἐνότητα, ἐξ ἄλλου δὲν μπορεῖ κανεῖς νὰ ἰσχυρισθεῖ μέ βεβαιότητα ὅτι ὅλα ἐκεῖνα τὰ φύλα, ποῦ θεωροῦνται ὡς θρακικά, ἦταν πράγματι θρακικά. Ἡ Φανούλα Παπάζογλου π.χ. ὑποστηρίζει μέ ἐπιχειρήματα τὴν γνώμη ὅτι οἱ "Τριβαλλοί" παρουσίαζαν μία τέτοια ἰδιοτυπία, ὥστε δὲν ἦταν οὔτε θράκες οὔτε Ἰλλυριοί²¹. Μία ἐθνικὴ ἰδιοτυπία δέχεται ὁ Vladimir I. Georgiev γιὰ τοὺς Μυσοὺς, τοὺς ὁποίους διακρίνει ἀπὸ τὰ φύλα τῆς νοτιανατολικῆς θράκης²². Ἀλλες ἔρευνες μπο-

ce d'une diminution réelle du nombre de tribus devient de plus en plus constante, l'époque romaine ne connaissant à partir du IIe s. de n. ère qu'un seul nom, celui de Thraces, modifié plus tard et par motifs différents en Besses" (ἐν. ἀν., σ. 14). "Ὅπως εἶναι γνωστὸ ἡ τελευταία ἀναφορά στοὺς Βησσοὺς βρῖσκεται στὸν Θεοφάνη, De Boor, σ. 145 καὶ 379.

19. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἕλληνα γραμματικὸ ποῦ ἔζησε στὴν Ρόδο (περίπου ἀπὸ τὸ 170 μέχρι τὸ 90 π.Χ.), ὁ ὁποῖος ἀξιοποιήσε τὰ κορύσματα τῆς γραμματικῆς ἔρευνας (καὶ τοῦ δασκάλου του Ἀρύσταρχου τῆς Σαμοθράκης) στὴν πρώτη στοιχειώδη γραμματικὴ.
20. Γιὰ τὸν Ἑκαταῖο βλ. F. Gr. Hist. I. 146,1: "ἐν δ' αὐτῷ ἑρμῇ πόλις Ἑλλήνων θρηϊκῶν, ἐν δὲ Χαλάστρῃ πόλις θρηϊκῶν". Εὐχαριστῶ τὸν καθηγητὴ Φ. Πέτσα, ποῦ μοῦ ἐπέστησε τὴν προσοχὴ σ' αὐτὸ τὸ χωρίο.
21. F. Papazoglu, Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba, (Djelaknjiga XXX., Centar za Balkaloške Ispitivanja, Knjiga 1, Akademija Nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine), Sarajevo 1969, σ. 54 κέξ. καὶ Chr. Danov, "Der Stand der Balkanforschung in der Antike", Actes du IIe Congrès International des Etudes du Sud-Est Européen, tome I, σ. 57 κέξ., καὶ τοῦ ἰδίου, Altthrakien, σ. 101 κέξ.
22. Chr. Danov, "Zu der Ethnogenese und den Lageverschiebungen der Volksstämme Altthrakiens in der zweiten Hälfte des II. und der ersten Hälfte des I. Jahrtausends v.u.Z.", Studia Balcanica V, σ. 272 καὶ Vl. Georgiev, Introduzione alla storia delle lingue indoeuropee, Roma 1966, σ. 139 κέξ., 153 κέξ., 172 κέξ. Σύμφωνα μέ τὴν Φ. Παπάζογλου οἱ Μυσοὶ βρῖσκονταν στὴν χαμηλότερη βαθμίδα πολιτιστικῆς ἐξελιξέως ἀπ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λαοὺς, ποῦ ἔχει ἐξετάσει, τοὺς Τριβαλλοὺς, τοὺς Αὐταριᾶτες, τοὺς Δαρδάνιους, τοὺς Σκορδύσκους. Παρ' ὅλο ποῦ ἡ Παπάζογλου

ρεῖ ἐνδεχομένως νά ὀδηγήσουν σέ παρόμοια ἀποτελέσματα γιά ἄλλα φύλα. Ἐξ ἄλλου ἔχουμε ὀρισμένα σπουδαῖα τεκμήρια ὅτι στὸν θρακικὸ ὠρὸ εἶχαν ζήσει ἄλλα ἰνδοευρωπαϊκὰ φύλα, ὅπως ἀπέδειξε ὁ καθηγητὴς Μ. Σακελλαρίου. Ἐνας τέτοιος λαὸς ἦταν οἱ "Πελασγοί", τοὺς ὁποίους συναντοῦμε στὶς ἀκτὲς τοῦ Πόντου βορείως τῆς Μεσημβρίας²³, στὴν Προποντίδα, στὴν Πλακία καὶ Σκυλάκη κοντὰ στὴν Κύζικο²⁴, καθὼς καὶ στὴν περὶοχὴ τοῦ Στρυμόνα²⁵. Ἀλλὰ συναντοῦμε Πελασγοὺς ἀκόμη στὰ νησιὰ Σκύρο καὶ

προσπάθησε νά ἀνακαλύψει μιὰ ὀρισμένη ἰδιορρυθμία σ' αὐτοὺς τοὺς λαούς καὶ νά σκιαγραφήσει τὴν πολιτικὴ τους ἱστορία, παρατηρεῖ συνοπτικὰ σέ γαλλικὴ γλῶσσα: "Les ethniques dont se servent nos sources pour désigner ceux-ci ne sont que des dénominations communes, dénuées dans la majorité des cas de contenu politique... A l'époque préromaine les peuplades de la région centrale ne constituaient guère des entités ethnopolitiques bien définies. Selon le degré de développement, il s'agissait tantôt d'un agglomérat de clans ou de tribus désunis, tantôt de confédérations tribales plus ou moins amples, qui n'embrassaient pas forcément l'ensemble des tribus apparentées, désignées par le même nom" (ἔν. ἀν., σ. 403). Μὲ αὐτὰ πού ἀναφέραμε ἐκφράζεται ὁ συμβατικός χαρακτήρας αὐτῶν τῶν "ἐθνικῶν".

23. Μ. Sakellariou, *Peuples préhelléniques d'origine indo-européenne*, ('Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν 1977) σ. 150-157. Ὁ συγγραφέας καταλήγει στὸ συμπέρασμα, ἀφοῦ ἐξαλείφει μεθοδικὰ ὅλες τὶς ἄλλες ὑποθέσεις σχετικὰ μὲ τὸν ἐντοπισμὸ αὐτῆς τῆς Λάρισας, ὅτι τὰ πελασγικὰ φύλα (φύλα πελαγῶν), πού κατοικοῦσαν στὴν εὐφορὴ Λάρισα (Λάρισα ἐριβῶλακα) καὶ ἦταν σύμμαχοι τῶν Τρώων ('Ιλιάς, Β 840-844), πρέπει νά εἶχαν ἔλθει ἀπὸ τὴν Λάρισα στὰ βόρεια τῆς Μεσημβρίας.
24. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ὡς "Πελασγοὺς" τοὺς κατοίκους τῆς Πλακίας καὶ Σκυλάκης, πού βρίσκονταν ἀνατολικά τῆς Κυζίκου (Ι, 57). Μερικοὶ ἐπιστήμονες (πρβλ. Σακελλαρίου, ἔν. ἀν., σ. 225) ἔχουν τὴν γνώμη ὅτι ἐδῶ δὲν πρόκειται γιὰ Πελασγοὺς ἀλλὰ γιὰ Τυρρηνοὺς, ἀλλὰ ὅπως ἀπέδειξε ὁ Σακελλαρίου, αὐτὸ εἶναι ἀπίθανο· γιατί ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ὅτι αὐτοὶ οἱ Πελασγοὶ μιλοῦσαν τὴν ἴδια γλῶσσα μὲ τοὺς Πελασγοὺς τῆς Κρητικῆς καὶ ὅτι διέφεραν ἀπὸ τοὺς Τυρρηνοὺς, πού κατοικοῦσαν στὴν περὶοχὴ τους. Ἐξ ἄλλου διάφορα κείμενα, πού σχετίζονται μὲ τὴν Ἀργοναυτικὴ παράδοση, μιλοῦν εἴτε γιὰ ἀπειλή τῆς πόλης τῆς Κυζίκου ἀπὸ τοὺς Πελασγοὺς πού κατοικοῦσαν στὴν περὶοχὴ, εἴτε γιὰ κατάληψη ἀπὸ τοὺς τελευταίους (ἔνθ. ἀν., σ. 225 κἑ.).
25. Σακελλαρίου, ἔν. ἀν., σ. 159 κἑ. ὁ συγγραφέας στηρίχθηκε σ' ἕνα χωρίο τοῦ Αἰσχύλου, Ἰκέτιδες, 254-255, ὅπου διαβάσει κανεὶς ὅτι "ὁ Πελασγὸς ἦταν κύριος ὅλης τῆς περὶοχῆς, πού διασχιζεῖ ὁ ἱερός Στρυμόνας ξεκινώντας ἀπὸ τὴν δυτικὴ του ὄχθη", καὶ στὸν Ἡρόδοτο Ι, 57 πού μι-

Σκιαδό, οἱ ὁποῖοι σύμφωνα μέ τήν παράδοση πρέπει νά ἦλθαν ἀπό τήν Θράκη²⁶. Ἄν λάβουμε ἐπίσης ὑπ' ὄψη, ὅτι ἤδη στούς Ὀμηρικούς χρόνους στά νησιά τοῦ βορείου Αἰγαίου Σκύρο καί Λήμνο ἐπικρατοῦσαν οἱ Ἑλληνες²⁷, ἐπίσης ὅτι στά περισσότερα νησιά αὐτῆς τῆς θαλάσσιας ἐπικράτειας, πού ὀνομαζόταν καί θράκιό Πέλαγος, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι ἱδρυσαν τήν "Ἀρχή" τους, ὑπῆρχαν ἐγκατεστημένοι διάφοροι λαοί, ὅπως Πελασγοί, Τυρρηνοί (Τυρρηνοί)²⁸, τότε πρέπει νά δεχθοῦμε ὅτι αὐτά τά νησιά κατὰ τοὺς ἱστορικούς χρόνους σχεδόν καθόλου ἢ κατὰ ἓνα μέρος κατοικοῦνταν ἀπό Θράκες. Τό ἴδιο ἰσχύει ἐπίσης γιά τήν Χαλκιδική καί γιά ὁλόκληρη τήν περιοχή ἀπό τόν Ἀξιό μέχρι τήν ἐκβολή τοῦ Στρυμόνα, ὅπως προκύπτει ἀπό τήν μαρτυρία τοῦ Στράβωνα, ὁ ὁποῖος φαίνεται νά ἔχει μία σαφή παράσταση γι' αὐτό πού θεωροῦμε θράκη μέ τήν στενή ἔννοια: "... μέχρι τήν ἐκβολή τοῦ Στρυμόνα κατοικοῦν Μακεδόνες καί Παῖονες, καθῶς καί ὀρισμένα ὀρεινά θρακικά φύλα" ἀλλά ἡ περιοχή πέρα ἀπό τόν Στρυμόνα μέχρι τό στόμιο τοῦ Πόντου καί μέχρι τόν Αἴμο ἀνήκει ὅλη στοὺς Θράκες, ἐκτός ἀπό τίς ἀκτές" διότι αὐτές κατοικοῦνται ἀπό τοὺς Ἑλληνες"²⁹. Σύμφωνα πάντα μέ τόν Στράβωνα ἔχουμε προσπάθειες ἀπό τόν Φίλιππο Β' καί Ἀλέξανδρο νά μετατοπίσουν τά σύνορα τῆς Θράκης μέχρι τόν ποταμό Νέστο³⁰.

Ἡ Θράκη μέ τήν εὐρύτερη ἔννοια εἶναι ἀόριστος καί ἐπισηφελῆς ὅρος, καί ἀνάγεται τόσο στήν ἀρχαία μυθολογική παράδοση, ὅσο καί σέ ὀρισμένες φιλολογικές μαρτυρίες. Ἔτσι, ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ὅτι "οἱ Θράκες εἶναι ὁ μεγαλύτερος λαός τῆς γῆς μετὰ τοὺς Ἰνδοὺς"³¹. Ὁ Πausanίας ὅτι "οἱ πρὸς τήν Μακε-

λάει γιά ὕπαρξη Πελασγῶν στήν Κρηστωνία στά μέσα τοῦ 5ου αἰ., ὅπως εἶδαμε πρὸ πάνω. Δυστυχῶς, δέν εἴμαστε σέ θέση νά γνωρίζουμε ἂν αὐτοὶ οἱ Πελασγοί ἦταν οἱ ἀρχαιότεροι κάτοικοι τῆς χώρας, δηλ. ἂν προέρχονταν ἀπὸ τήν προϊστορική ἐποχή ἢ ἂν μετανάστευσαν ἐκεῖ ἀργότερα (ἔν. ἂν., σ. 160).

26. Ἐν. ἂν., σ. 216, 221 κέξ,

27. Πρβλ. ἔν. ἂν., σ. 217, 220.

28. Πρβλ. ἔν. ἂν., σ. 216-220 καί Chr. Danov, Altthrakien, σ. 257.

29. Στράβων VII 7,30 (κεφ. 323), καί Oberhammer, ἔν. ἂν., σ. 393 κέξ.

30. Αὐτόθι.

31. Ἡρόδοτος V, 3 καί Oberhammer, αὐτόθι ὁ Θουκυδίδης ἐδῶ II, 97,5 κάνει κριτική στὸν Ἡρόδοτο, ἂν καί μέ κάποια διακριτικότητα, ἀφοῦ γράφει: "τῶν γάρ ἐν τῇ Εὐρώπῃ ὅσαι μετὰ τοῦ Ἰονίου κόλπου καί τοῦ Εὐξεινίου Πόντου μεγίστη ἐγένετο χρημάτων προσδῶ καί τῇ ἄλλῃ εὐδαιμονία ἰσχύει δέ μάχης καί στρατοῦ πλήθει πολὺ δευτέρα μετὰ τῶν Σκυθῶν".

δονία συνορεύοντες θράκες, πού ήταν κάτω από την κυριαρχία του Λυσίμαχου, ήταν απλώς ένα μικρό μέρος αυτού του λαού, πού μόνον οι Κέλτες υπερτερούσαν κατά τον αριθμό"³², σύμφωνα με τον Διόνυσο τον Περιηγητή οι θράκες κατείχαν "άπειρονα γῆ"³³. Ἀνάλογα πρὸς αὐτὴν τὴν ἀόριστη παράσταση οἱ διάφοροι συγγραφεῖς ἔχουν μιὰ ἀσαφὴς ἰδέα σχετικὰ μετὰ τὴν ἐθνολογικὴ ὑπόσταση τῶν διαφόρων φύλων τοῦ βορείου ἡμίσεως τῆς Βαλκανικῆς. "Ἔτσι, ὁ Ἐκαταλὸς θεωροῦσε τοὺς Δαρσούς τῆς Δαλματίας θράκες, οἱ ὅποιοι στὴν ὕστερη ἐποχὴ εἶναι γνωστοί ὡς Ἰλλυριοί³⁴, ἐνῶ ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος κάτω ἀπὸ τὸ ὄνομα "Σκύθες" ἐννοεῖ τοὺς θράκες³⁵· ὁ Ἀπολλόδωρος καὶ ὁ Σκύμνος ὀνομάζουν τοὺς Ἰστροὺς θράκες, ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ Σκύμνος βρίσκει θράκες - Βρύγες, συγγενεῖς τῶν Φρυγῶν τῆς Μ. Ἀσίας, στὸ Δυρράχιο. Τοὺς Βρύγες γνωρίζει ἀκόμη ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Στράβων τοὺς ἀναφέρει στὴν Μακεδονία, ὅπου ἀναζητήθηκαν οἱ κῆποι τοῦ Μίδα, ἐνῶ οἱ θράκες καὶ οἱ Βρύγες σύμφωνα μετὰ τὴν παράδοση πρέπει νὰ εἶχαν ἐξαπλωθεῖ μέχρι τὴν νῆσο Κῶ καὶ τίς Λιβουρνικὲς νήσους³⁶. Εἶναι φανερό ὅτι ἡ συρρίκνωση τοῦ θρακικοῦ χώρου ἐκτός τῶν ἄλλων ὀφείλετο στὴν μετανάστευση θρακικῶν φύλων στὴν Μ. Ἀσία. Ὅλα αὐτὰ τὰ φύλα μαζί μετὰ τοὺς Φρύγες ὡς τελευταίους, ἀποτελοῦν τὰ νοτιοανατολικά σύνορα τοῦ θρακικοῦ χώρου μετὰ τὴν εὐρύτερη ἐννοια³⁷. Αὐτὴ ἡ μετανάστευση βρῆκε τὸν ἀντίκτυπό της στὴν μυ-

32. Πausanias I, 9,5.

33. Διονύσιος Περιηγητής, σ. 323 κέξ.· ὁ Wiesner δὲν ἔχει δίκαιο, ὅταν μεταφράζει τὸ σχετικὸ χωρίο κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπο: "...wonach die Thra-ker die unbegrenzte Erde bewohnen'" (ἐν. ἀν., σ. 12).

34. Αὐτόθι.

35. Obérhummer, ἐν. ἀν., στ. 393: ἦταν ἀκριβῶς κατὰ τὴν διάρκεια τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, πού τὰ "ἐθνώνυμα" ἔχασαν τὴν ἰδιαίτερή τους σημασία. Γιατί οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ὀνομάζουν τοὺς νέους λαοὺς μετὰ τὰ παλιὰ ὀνόματα, πού γι' αὐτοὺς ἀποτελοῦν γεωγραφικοὺς ὅρους. "Ἔτσι, οἱ Τοῦρκοι χαρακτηρίζονται συνήθως Πέρσες ἀπὸ τὸν Χαλκοκονδύλη, οἱ Γότθοι ὡς Σκύθες ἀπὸ ἄλλους κλπ. Πολυάριθμες ἀναφορές βλ. στὸν G. Moravcsik, Byzantinoturcica II: Sprachreste der Türkvolker in den byzantinischen Quellen, Berlin, 2η ἔκδοση, 1958.

36. Wiesner, ἐν. ἀν., σ. 12 κέξ.

37. Σχετικὰ μ' αὐτό βλ. Chr. Danov, "Zu der Ethnogenese und den Lageverschiebungen der Volksstämme Altthrakiens in der zweiten Hälfte des II. und der ersten Hälfte des I. Jahrtausends v.u.Z.", Studia Balcanica V (Sofia 1971) σ. 271-277· ὁ A. Fol ἔχει βρεῖ μιὰ σειρά δεδομένων, πού τὰ χαρακτηρίζει ὡς θρακο-βιθυνιακά παράλληλα· βλ. στὸν A. Fol,

θολογική παράδοση. Ἔτσι, ἡ "Θράκη" εἶναι ἀπό τόν Δία μητέρα τοῦ Βιθυνοῦ, ἀπό τόν Κρόνο τοῦ Δόλογκου, ἀπό τόν Ὀβριάρειω μητέρα τοῦ Τριήρου, ὅπου ἀναγνωρίζει κανεῖς τά τρία φύλα τῶν Βιθυνῶν, Δολόγκων καί Τριήρων³⁸. Ἡ Θράκη ἐξ ἄλλου ὡς κόρη τοῦ Ὠκεανοῦ καί τῆς Παρθενόπης ἐθεωρεῖτο ἕνα ἰδιαίτερο τμήμα τῆς γῆς. Ἦταν ἀδελφή τῆς Εὐρώπης, ἑτεροθαλῆς ἀδελφή τῆς Ἀσίας καί τῆς Λιβύης, πού ἦταν κόρες τοῦ Ὠκεανοῦ καί τῆς Πομφολύγίας. Ὅλοι αὐτοί οἱ μῦθοι καί ἄλλοι ἀκόμη δείχνουν³⁹ ὅτι σ' ἕνα ὀρισμένο χρόνο, προφανῶς τόν 120-110 αἰ. π.Χ., θρακικά φύλα βρισκόνταν σέ μιὰ ζωνηρή κίνηση, οἱ ἐξορμήσεις τῶν ὁποίων ἐφθάναν μέχρι τήν νότιο Ἑλλάδα⁴⁰, πρᾶγμα βέβαια πού πρέπει νά εἶχε προκαλέσει μεγάλη ἐντύπωση. Αὐτό ἐξηγεῖ ἐπίσης

"Parallèles Thrakobithyniens à l' époque préromaine. I. Le régime de la propriété", *Études Historiques* 5 (1970) σ. 177-189 καί τοῦ ἰδίου, "Thrako-bithynische Parallelen im vorrömischen Zeitalter, II. Bevölkerungs- und Gesellschaftsstrukturen", *Thracia I* [Primus Congr. Stud. Thracicorum], *Serdicae* 1972, σ. 197-212.

38. Πρβλ. E. Oberhummer, *ἔν. ἀν.*, στ. 392.

39. Αὐτόθι· βλ. ἐπίσης Wiesner, *ἔν. ἀν.*, σ. 11 κέξ. καί σημ. 2 (σ.197), ὅπου δίνεται ἐκτενέστερη βιβλιογραφία.

40. Αὐτόθι, σ. 19 καί σημ. 10 (σ. 198)· βλ. ἐπίσης Σακελλαρίου, *ἔν. ἀν.*, σ. 179 κέξ. καί 227, ὅπου γίνεται λόγος γιά ἐπιδρομές θρακικῶν καί πελασγικῶν φύλων μέχρι τήν Βοιωτία. Σύμφωνα μέ τήν παράδοση τοῦ Ἐφόρου, πού παραδύεται ἀπό τόν Στράβωνα, θά πρέπει νά εἶχαν ἀποσυρθεῖ τόσο οἱ Πελασγοί ὅσο καί οἱ Θράκες· οἱ πρῶτοι πρὸς τήν Ἀττική στήν περιοχή τοῦ Ὑμηττοῦ, ἐνῶ οἱ τελευταῖοι πρὸς τόν Παρνασσό. Τό ὅτι οἱ Πελασγοί ἐπιχειροῦσαν ληστρικές ἐπιδρομές μαζί μέ τούς Θράκες ἢ ὅτι μετανάστευσαν μαζί στήν νότια Ἑλλάδα, δέν μαρτυρεῖ κατὰ κανένα τρόπο μιὰ ἐνδεχόμενη συγγένεια μεταξύ αὐτῶν τῶν φύλων, ἐκτός βέβαια ἀπό τό ὅτι καί οἱ δύο ἦταν ἰνδοευρωπαϊκῆς καταγωγῆς καί ὅτι γειτνιάζαν γεωγραφικά. Διότι εἶναι εὐρύτερα διαδεδομένο φαινόμενο, φύλα διαφορετικῆς προελεύσεως νά ἀναλαμβάνουν κοινές ἐνέργειες εἴτε ὡς σύμμαχοι εἴτε ὡς ὑποτελεῖς, καί τό ἀντίστροφο. Τό καλύτερο παράδειγμα στήν δική μας περιοχή ἀποτελοῦν οἱ "Ἀβαροσλαβικές" ἐπιδρομές στήν Θεσσαλονίκη κ.λ.π. θά ἦταν, φυσικά, κάτι ἄλλο, ἂν αὐτή ἡ συγγένεια μποροῦσε νά ἀποδειχθεῖ βάσει οὐσιαστικῶν κριτηρίων. Πολλοί ἐπιστήμονες ἐργάζονται πρὸς αὐτή τήν κατεύθυνση τόν τελευταῖο καιρό, καί μεταξύ αὐτῶν καί ὁ L.A. Gindin, "Le Pelasgique et le Thrace", *Studia Balcanica* V, σ. 237-242· γιά ὅλο τό "πελασγικό ζήτημα" βλ. Σακελλαρίου, *ἔν. ἀν.*, 41-47, ὁ ὁποῖος κάνει μιὰ ἐνδελεχῆ καί ὀξυδερκή ἀνάλυση τοῦ ὅλου προβλήματος.

τίς υπερβολές σέ σχέση μέ τήν ἐξάπλωση τῶν Θρακῶν. Φαίνεται πῶς ἔγινε μίς σημαντική μετακίνηση θρακικῶν-βορείων θρακικῶν φύλων, τῶν Γετῶν, πρὸς τὰ βορειοδυτικά, στό λεγόμενο ὑπίπεδο τῶν Καρπαθίων καί στήν σημερινή Σλοβακία, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τίς ἔρευνες τοῦ καθηγητῆ Μ. Dušek. Ὁ Μ. Dušek ἀσχολήθηκε μέ τήν ἀξιοποίηση τοῦ ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου καί μέ βάση ὁρισμένες ἱστορικές μαρτυρίες, προσπάθησε νά καθορίσει τόν βορειοδυτικό χῶρο. Βασίζεται κυρίως στόν Στράβωνα, ἀν καί οἱ εἰδήσεις του εἶναι χρονολογικά νεώτερες ἀπὸ ἐκεῖνες τοῦ Ἡροδότου καί Θουκυδίδη, πού δέχονται τόν Ἰστρο (Δούναβη) σάν σύνορο τῶν θρακῶν. Σύμφωνα μέ τήν μαρτυρία τοῦ Στράβωνα οἱ Γέτες (Γέτο-Δακοί) συνόρευαν μέ τοὺς Σουαβούς πού ζοῦσαν στόν Ὑγκανικό ὄρυμό, πρᾶγμα πού πρέπει νά τοποθετηθεῖ περίπου στόν ροῦ τοῦ Δούρια ποταμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀντιστοιχεῖ στόν σημερινό Waag⁴¹. Τά ἐθνολογικά ὅρια μεταξὺ Σκυθῶν καί Θρακο-Γετῶν δέν πρέπει νά ἦταν σύμφωνα μέ τόν Dušek κατὰ τόν 6ο-5ο αἰ. δυτικότερα τοῦ ποταμοῦ Προῦθου "καί εἶναι περισσότερο ἀπὸ πιθανό ὅτι αὐτά ἔφθαναν μέχρι τόν Δνεῖστερο, πρᾶγμα πού γιὰ τόν 4ο-3ο αἰ. π.Χ. ἀποδεικνύεται καί ἀπὸ ἀρχαιολογικά εὐρήματα"⁴². Τά θρακικά φύλα εἰσέβαλαν ἐπίσης στήν περιοχή τῆς σημερινῆς δυτικῆς Οὐκρανίας, ὅπου ὁμῶς σιγά-σιγά "ἔχασαν τήν ἐθνική τους ὑπόσταση καί μαζί τήν πολιτιστική τους αὐθυπαρξία". Τά ὅρια μεταξὺ Σκυθῶν καί θρακῶν ἔπρεπε νά βρίσκονται στήν περιοχή τοῦ Mogilev Podolskij καί νά περνοῦσαν μέσω τῆς νοτίου Ποδολίας⁴³. Αὐτός μαζί μέ ἄλλους ἐρευνητές θεωρεῖ τοὺς Ἀγάθυρσους ὡς θρακικό φύλο, ἡ ἐκθρακισμένο λεπτὸ στῶμα ἐνός ἱρανικοῦ φύλου, πού πρέπει νά τοποθετηθεῖ στήν κοιλάδα τοῦ Mureš. Ὅταν λοιπὸν κάποιος δέχεται τόν ἀνω ροῦ τοῦ Ἀξιοῦ καί τήν κοιλάδα τοῦ Μοράβα ὡς δυτικά θρακικά σύνορα, τότε ἔχει κανεῖς ἐκεῖνα τὰ σύνορα τὰ ὁποῖα σύμφωνα μέ τήν διατύπωση τοῦ Στράβωνα δέν μποροῦσε ὁ ἴδιος νά καθορίσει⁴⁴. Δέν μπορεῖ νά ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία γι' αὐτό, ὅτι τὰ ὅρια πού προτείνει ὁ Μ. Dušek ἔχουν σπουδαιότητα, ἀλλά ὅ,τι εἴπαμε γιὰ τόν συμβατικό χαρακτήρα τοῦ ὅρου Θράκη μέ τήν στενὴ ἔννοια, ἰσχύει τὸ ἴδιο καί ἀκόμη περισσότερο γιὰ τήν ἐρᾶκη μέ τήν εὐρύτερη ἔννοια τοῦ ὅρου. Ἐξ' ἄλλου, ὁ Στράβων (καί προφανῶς ἡ πηγή του ὁ Ποσειδώνιος)⁴⁵

41. Πρβλ. Μ. Dušek, ἔν. ἀν., σ. 381.

42. Αὐτόθι.

43. Αὐτόθι, σ. 382.

44. Στράβων VII, 3, 1 (κεφ. 294).

45. Βλ. Chr. Danov, "Beiträge zu den historischen Umrissen Altthakiens, I. Quellenkritische Forschungen", Jahrbuch der Univ. Sofia, Hist., -

εἶναι κάπως πιό προσεκτικὸς, ὅταν μιλάει γιὰ τοὺς Γέτες: Οἱ Ἕλληνες δηλ. θεωροῦσαν τοὺς Γέτες θράκες⁴⁶. Ἐπίσης σέ ἄλλο σημεῖο κάνει διάκριση μεταξὺ τῆς χώρας τῶν Γετῶν καὶ τῶν θρακῶν, ἐνῶ μιλάει γιὰ τὸν Δούναβη: ἀριστερά του ἀφίνει ὅλη τὴν Γερμανία, πού ἀρχίζει μὲ τὸν Ρῆνο καὶ ἐπειτα ὅλη τὴν χώρα τῶν Γετῶν καθὼς ἐπίσης τὴν περιοχὴ τῶν Τυρηγετῶν, τῶν Βασταρνῶν καὶ Σαυροματῶν μέχρι τὸν ποταμὸ Τάναϊ καὶ τὴν λίμνη Μαιώτιδα, ἐνῶ δεξιὰ ἔχει ὁλόκληρη τὴν θράκη καὶ Ἰλλυρία καὶ τελευταία τὴν Ἑλλάδα⁴⁷. Ἔτσι, δὲν θά ἦταν ἴσως ἄσκοπο, ἂν κανεῖς ἀντί γιὰ θράκες στὸ ὑψίπεδο τῶν Καρπαθίων μιλοῦσε γιὰ Γέτες στὴν περιοχὴ αὐτή.

Ὁ συμβατικὸς χαρακτήρας τοῦ ὅρου "θράκη" μὲ τὴν εὐρύτερη ἐννοια ἀντικατοπτρίζεται ἐπίσης στὴν μυθολογικὴ παράδοση γιὰ τὴν "θράκη" σάν ἀδελφὴ τῆς Εὐρώπης, Ἀσίας καὶ Λιβύης, καὶ γενικά στὴ σύλληψη τῆς θράκης ὡς αὐτοτελοῦς τμήματος τῆς γῆς. Ἀλλὰ σ' αὐτὴν τὴν περίπτωσι εἶναι περισσότερο γεωγραφικὸς παρά ἐθνολογικὸς ὅρος. Ἐάν κανεῖς εἶδινε στὸν ὄρο θράκη ἐθνολογικὴ σημασία, τότε θά ἔπρεπε κανεῖς ἤδη γιὰ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ νά δεχθεῖ ἕνα "εὐρωπαϊκόν" καὶ ἕνα "ἀσιατικόν" κ.λ.π. ἔθνος. Αὐτὸ φυσικὰ ἀποτελεῖ ὑπερβολή, ἀλλὰ καταλαβαίνει κανεῖς εὐκολα ποιές δυσκολίες ὑπάρχουν, ἂν δεχθεῖ τὴν ἑλληνικὴ παράδοση ὡς ἀξιόπιστη γενικά⁴⁸. Τώρα ἐρχόμαστε στὴν δεύτερη ἐρώτησι, στὸ πρόβλημα τοῦ καθορισμοῦ τῶν χρονικῶν ὁρίων αὐτῆς τῆς ἐνότητας.

Ὅσο περισσότερο πλησιάζουμε τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, τόσο αὐξάνει τὸ ἀποδεικτικὸ ὕλικόν, ἐπειδὴ ὑπάρχει στὴν διάθεσίν μας μία γραπτὴ παράδοση, ὅπως ἀναφέραμε. Ἡ ἰδιοτυπία στὴν περίπτωσίν μας εἶναι ὅτι τίς ἱστορικὲς μαρτυρίες, τίς πληροφορίες μας δὲν τίς ἀντλοῦμε ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὴν θρακικὴ γραπτὴ παράδοση, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἑλληνο-ρωμαϊκὴ. Ἀς ὑποθέσουμε ὅτι γιὰ μιά μόνο στιγμὴ ὁλόκληρη ἡ ἑλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ γραπτὴ παράδοση χάνονταν, δὲν θά μπορούσαμε νά σχηματίσουμε οὔτε μιά στοιχειώδη εἰκόνα, δὲν θά εἶχαμε καμμιά ἰδέα, ποιοὶ λαοὶ ἔκτοcks ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες εἶχαν κατοικήσει σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ.

Philol. Fakult., Bd. XL, 1943-44, σ. 42 κέξ. (στά βουλγαρικὰ μὲ γερμανικὴ περὶληψη).

46. Στράβων VII, 3, 2 (κεφ. 295).

47. Αὐτόθι, II, 3, 30 (κεφ. 128).

48. Σχετικὰ μὲ τοὺς ἀναχρονισμοὺς καὶ τὸν πλασματικὸν χαρακτήρα μερικῶν οὐσιαστικῶν πλευρῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐπικῆς παράδοσης ὅσον ἀφορᾷ τὴν θράκη βλ. R. Carpenter, Folk Tale, Fiction and Saga in the Homeric Epics, Berkeley and Los Angeles 1956, σ. 65 κέξ., 112 κέξ., 187 κέξ.

Υπάρχουν, βέβαια, ίχνη από άλλους πολιτισμούς, αλλά αυτό είναι ένα γενικό φαινόμενο. Ίχνη από παλαιότερους πολιτισμούς υπάρχουν σε πολλές περιοχές με άλλα λόγια θά έπρεπε οι θράκες να τοποθετηθούν στην προϊστορία, δηλ. σε μία άλλη ιστορική εποχή⁴⁹. Καί ως ένα σημείο ανήκουν παρ'όλη την ύπαρξη της ελληνικής γραπτής παράδοσης σε μία άλλη φάση εξέλιξης από τον ελληνισμό, στον βαθμό που δεν είχαν εξελληνισθεί. Η κοινωνική τους δομή, τά ήθη καί τά έθιμα ανήκουν στην εποχή, που περιγράφει ο Όμηρος.

Αυτή η απόκλιση στην ιστορική εξέλιξη έξηγεϊ επίσης γιατί αυτά τά φύλα κάτω από την επίδραση του ελληνικού πολιτισμού άφομοιώθηκαν καί γιατί δεν προχώρησαν πέρα από ένα ορισμένο επίπεδο πολιτικής οργάνωσης. Πρόκειται για μία κοινωνία, που παρουσίαζε μία αρχαϊκή δομή. Λείπουν εκείνες οι κοινωνικές προϋποθέσεις, που οδηγούν στην εγκαθίδρυση πολιτικών μορφωμάτων, έλειπε, όπως θά δοϋμε, μία έπαρκής κοινωνική συνεκτικότητα. Θέλουμε επίσης να τονίσουμε ότι η σιωπή των πηγών δεν μπορεί παρά να έχει μία βαθύτερη σημασία. Τό πρόβλημα δεν λύνεται, με τό να ποϋμε ότι έχουμε αρκετές μαρτυρίες που μιλοϋν για την πολιτική οργάνωση στην εποχή του κράτους των Όδρυσών. Πρέπει κανείς να προσπαθήσει να έρμηνεύσει την σιωπή των πηγών, καί να έρευνήσει βέβαια περισσότερο, ιδίως στον αρχαιολογικό χώρο, ώστε να βρεϊ ένδεχομένως καί άλλες πηγές, όπως τό δαχτυλίδι του Έζέροβο⁵⁰. Έως απ'αυτή την άποψη τό μέλλον μάς έτοιμάζει μεγάλες εκπλήξεις. Η σιωπή των πηγών είναι λοιπόν, από κοινωνιολογική άποψη πλήρως κατανοητή. Αντιστοιχεϊ προς την όλη δομή αυτής της κοινωνίας, που βρίσκει την έκφρασή της σε περισσότερα επίπεδα, μεταξύ των οποίων τό πολιτικό. Κατά τον καλύτερο τρόπο, νομίζουμε, έχει άσχοληθεϊ μέσα σε άλλο πλαίσιο ο Emile Durkheim με την άνάλυση μιας τέτοιας κοινωνίας, στο βιβλίο του: *De la division du*

49. Σχετικά με τον χώρο που μάς ένδιαφέρει βλ. την έργασία του D.P. Theodoris, *Prehistory of Eastern Macedonia and Thrace* [Technol. Organ., Athens Center of Ekistiks, Ancient Greek Sites, 9] Athens 1971. Έδω, διερευνάται τό όλο πρόβλημα σε σχέση προς τίς διάφορες φάσεις εξέλιξης αυτού του χώρου. Πολύ διδακτικοί είναι οι χάρτες, που καλύπτουν ένα χρονικό διάστημα από την παλαιολιθική εποχή μέχρι την ρωμαϊκή (Χάρτης 1-9). Σε ό,τι άφορā την θράκη, αυτή άποτελεϊ μέχρι τό 700 π.Χ. "μια πραγματικά προϊστορική περιόδο" (σ. 30).

50. Vl. I. Georgiev, *Trakite i Technijat ezik* [Bulgarska Akademijana Naukite, Institut za bulgarski ezik] Sofia 1977, σ. 105-110, βλ. επίσης D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien 1957, σ. 566-582. (Η νέα βουλγαρική έκδοση δεν μου ήταν προσιτή).

travail social, Paris 1924. Ἐκεῖ διακρίνει δύο βασικούς τύπους κοινωνικῆς συνεκτικότητος, τὴν μηχανικὴ καὶ τὴν ὀργανικὴ συνεκτικότητα. Ἡ μηχανικὴ συνεκτικότητα χαρακτηρίζει τὶς λεγόμενες ἀρχαῖκές κοινωνίες (ἀρχικά τὶς ὀνόμαζαν πρωτόγονες) καὶ βασίζεται στὴν καθαρὴ ὁμοιότητα πού ὑπάρχει μεταξὺ τῶν μελῶν μιᾶς τέτοιας κοινωνίας. Ἀντίθετα, ἡ ὀργανικὴ συνεκτικότητα χαρακτηρίζει τὶς κοινωνίες μέ σημαντικὴ ἐπαγγελματικὴ διαφοροποίηση, κοινωνίες δηλ. πού ἔχουν ἀναπτυγμένη κοινωνικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἐξέλιξη. Στὴν πρώτη περίπτωσιν τὸ ἄτομον εἶναι ἀνταλλάξιμον. Καθένας μπορεῖ νὰ ἐπιτελέσῃ τὴν ἀπαραίτητη ἐργασία, διότι ἡ ἐργασία εἶναι ἀπλὴ καὶ δέν προϋποθέτει καμμιὰ ἰδιαίτερη εἰδίκευση. Στὴν δευτέρῃ περίπτωσιν τὸ ἄτομον συνδέεται μέ ἓνα ὀρισμένο ἔργο, ἔτσι δέν εἶναι πλέον καθόλου ἀνταλλάξιμον. Σ' αὐτὴν τὴν περίπτωσιν μίᾳ ὁλόκληρῃ σειρᾷ σχέσεων καθορίζει τὴν θέσιν τοῦ ἀτόμου στὴν κοινότητα, σχέσεις πού παίρνουν τὴν μορφὴ θεσμῶν. Καὶ εἶναι ἀκριβῶς ἡ ὑπαρξὴ αὐτῶν τῶν θεσμῶν, πού στερεώνουν τὴν συνεκτικότητα τῆς κοινωνίας. Τὸ ἄτομον δέν ἐξαρτᾶται τόσο πολὺ ἀπὸ τὴν κοινότητα, παρά ἔμμεσα μέσα ἀπὸ ἓνα πλέγμα σχέσεων.⁵¹ Καὶ αὐτὸ εἶναι πού κάνει τὸ ἄτομον ἀπαραίτητο (μὴ ἀνταλλάξιμον). Στὶς ἀρχαῖκές κοινωνίες, λέει ὁ Durkheim, δέν ἔχει καμμιὰ ἰδιαίτερη σημασία νὰ ποῦμε ὅτι τὸ ἄτομον αὐτὸ εἶναι μοναδικὸ καὶ ἀναντικατάστατον, σύμφωνα μέ τὴν διατύπωσιν τοῦ Andre Gide. Αὐτὸ συμβαίνει, ὅταν μίᾳ κοινωνία συνειδητοποιήσῃ ἀκριβῶς τὴν ἱστορικότητά της. Γι' αὐτὸ οἱ ὁμάδες αὐτές, πού χαρακτηρίζονται ἀπὸ μίᾳ μηχανικὴ

-
51. Ἡ μεγαλύτερη ἢ μικρότερη ἐξάρτησις τοῦ ἀτόμου ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν περιβάλλον ἐκδηλώνεται κυρίως στὸ δίκαιον. Στὶς ἀρχαῖκές αὐτές κοινωνίες τὸ δίκαιον ἔχει "καταπιεστικόν" χαρακτήρα. Τὸ ἄτομον εἶναι ὑποχρεωμένο νὰ ὑπακούῃ τοῖς κανόσιν τοῦ δικαίου, πού ἀποτελεῖ στὴν οὐσίαν ἐθιμικὸ δίκαιον, ἀκόμα καὶ στὴν περίπτωσιν πού ἔχει γίνῃ μίᾳ κωδικοποίηση. Ἡ παράβασις τῶν ἀρχῶν τοῦ δικαίου, πού συμπίπτει συνήθως μέ τὴν ἐπικρατοῦσα ἠθικὴ, προκαλεῖ ἄμεση τιμωρίαν, διότι τὸ κοινωνικὸ αἰσθημα ἀπατεῖ ἱκανοποίηση. Ἀντίθετα, σὲ μίᾳ ἐξελιγμένη κοινωνίᾳ τὸ δίκαιον εἶναι ἐπανορθωτικὸ καὶ συμβατικόν. Ἡ τιμωρία ἔχει σκοπὸ τὴν ἐπαναφορὰν στὴν προηγούμενη τάξιν, δέν ἀποτελεῖ ἀνταπόδοσιν. Αὕτῃ ἡ τάξιν πρέπει σύμφωνα μέ τὸν Durkheim νὰ νοεῖται πολὺ γενικὰ, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ περιλάβῃ ὅλα τὰ εἶδη δικαίου (ἐμπορικὸ δίκαιον, ἀστικὸ δίκαιον, κλπ.). Ἐξ ἄλλου καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἐξατομικευμένη κοινωνίᾳ, ὅπου τὸ ἄτομον ἐξαρτᾶται λιγότερον ἀπὸ τὸ συλλογικὸ πνεῦμα, ἡ ἀτομικὴ συνείδησις στηρίζεται σ' αὐτὸ τὸ συλλογικὸ στοιχεῖον. Καμμιὰ κοινωνία δέν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει χωρὶς ἐκεῖνες τὶς ἀξίες καὶ τοὺς θεσμούς, πού συνδέουν τὸ ἄτομον μέ τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον.

συνεκτικότητα,⁵² δέν έχουν συνήθως γραφή. Συνεπώς δέν έχουν ιστορία μέ τήν κύρια σημασία τής λέξεως. Ἡ ιστορία τους ἐνδεχομένως παραδίδεται ἀπό ἄλλους, καί ὡς γνωστόν ὑπάρχουν πολλά τέτοια παραδείγματα. Τέτοιες ὁμάδες εἶναι συνήθως τά φύλα, Clan, στό πλαίσιο τῶν ὁποίων τό ἄτομο ἐντάσσεται πλήρως. Μιά τέτοια κοινωνία ὁ Durkheim τήν ὀνομάζει κατατεταγμένη, ἀφ' ἐνός γιατί ἀποτελεῖται ἀπό περισσότερες μικρές ὁμάδες, ἀφ' ἑτέρου γιατί ὅλες αὐτές οἱ ὁμάδες βρίσκονται ἐντοπισμένες σέ κάποια δική τους περιοχή (ὁ τόπος βέβαια μπορεῖ νά ἀλλάξει), διαθέτουν μία ὀρισμένη αὐτάρκεια καί ἔχουν περιορισμένες σχέσεις πρὸς τόν ἔξω κόσμο. Αὐτό δέν σημαίνει ὅτι αὐτές δέν ἔχουν καμμία πολιτική ὀργάνωση. Μποροῦμε νά συναντήσουμε ἕνα μεγάλο ἀριθμό τέτοιων ὁμάδων πού κατοικοῦν σέ μία ἐκτεταμένη περιοχή, ἐνότητες, πού ἔχουν τήν ἴδια δομή καί εἶναι αὐτάρκεις. Εἴτε εἶναι ἀνεξάρτητες ἢ μία ἀπό τήν ἄλλη, εἴτε μπορεῖ νά ὑπακούουν σέ μία κεντρική διοίκηση, σ' ἕνα βασιλιά. Ἐπειδή οἱ δεσμοί μεταξύ αὐτῶν τῶν ὁμάδων εἶναι χαλαροί, τά κράτη αὐτά διαλύονται εὐκολά. Ἔτσι, ὑποτάσσονται σ' ἕναν ἡγεμόνα, χωρίς οἱ ἐνότητες αὐτές νά διαλύονται, χωρίς νά ὑπάρχουν οἱ ἀπαραίτητες διαφοροποιήσεις, πού μποροῦν νά οδηγήσουν σέ μία ἐπαρκή

-
52. Ὅλες αὐτές οἱ διακρίσεις, πού κάνει ὁ Durkheim, ἀντιστοιχοῦν σέ διαφορές κοινωνικές διαφοροποιήσεις. Πρόκειται μᾶλλον γιά διαβαθμίσεις μέσα σέ ἕνα σύμπλεγμα φαινομένων, δηλ. τήν ἱκανότητα πού ἔχει τό ἄτομο, νά ἀποδίδει ἐργασία ἀνάλογα πρὸς τίς ὑπάρχουσες ἀνάγκες. Δέν πιστεύουμε πῶς ἡ διάκριση "μηχανική-ὀργανική" εἶναι ποιοτικῆς φύσεως, πῶς πρέπει νά ἐρμηνευθεῖ ὡς ποιοτική. Τό ἐνδιαφέρον σ' αὐτή τήν ἀνάλυση εἶναι ἡ διαπίστωση, πῶς ὑπάρχει σχέση ἀνάμεσα στήν κοινωνική συνεκτικότητα καί τόν καταμερισμό τῆς ἐργασίας. Ποιά μορφή παίρνει αὐτός ὁ καταμερισμός τῆς ἐργασίας κάθε φορά, ἐξαρτᾶται ἀπό τοὺς διάφορους παράγοντες, πού καθορίζουν τήν κοινωνική ζωή. Αὐτό σημαίνει πῶς ἡ θεωρία τοῦ Durkheim δέν ἔρχεται σέ ἀντίθεση πρὸς τίς ἄλλες θεωρίες, πού παίρνουν ὡς ὑπόθεση ἐργασίας ἕναν ἄλλο παράγοντα ἀπό τόν καταμερισμό τῆς ἐργασίας, ἀλλά μόνο στήν περίπτωση πού αὐτοῦ οἱ παράγοντες ἀπολυτοποιοῦνται καί τίθενται ὡς χρονικά πρῶτοι. Γιά τόν Durkheim, ὅπως γιά ὅλους τοὺς κοινωνιολόγους, μένει πάντοτε ὡς πρῶτος παράγοντας ἡ κοινωνία, δηλ. ἡ ἱκανότητα πού ἔχει τό ἄτομο, νά σχηματίζει ὁμάδες. Αὐτό δέν ἔρχεται σέ ἀντίθεση πρὸς τήν μαρξιστική σχολή, πού θεωρεῖται ὡς μία ἱστορική σχολή διότι κι ἐδῶ πυρήνας τοῦ προβληματισμοῦ εἶναι ἡ ἐργασία ὡς κοινωνική λειτουργία. Ἡ σύλληψη τοῦ Durkheim βρῖσκει μία περαιτέρω ἐπικύρωση στήν θεωρία γιά τήν ἐνδογενή καταγωγή τῆς ἐξουσίας, πού διατυπώθηκε ἀπό τόν W. Chr. MacLeod (1924) καί R.H. Lowie (1927). Αὕτη ἡ θεωρία βλέπει ἄμεση σχέση μεταξύ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας καί πολιτικῆς ὀργανώσεως.

συνεκτικότητα. Εἶναι φανερό ὅτι τέτοιες ὁμάδες δέν ἀφήνουν κανένα σημαντικό ἔχνος ἀπό τήν ζωή τους, ἀπό τόν ὑλικό πολιτισμό τους, γιατί βρίσκονται συνήθως σ' ἕνα χαμηλό ἐπίπεδο πολιτιστικῆς ἐξελίξεως. Ἐμφανίζονται στήν ἱστορία μέσω τοῦ ἡγεμόνα τους· οἱ πράξεις τοῦ ἡγεμόνα ἢ τοῦ βασιλιᾶ τους εἶναι ἡ ἱστορία τῆς κοινότητος.

Εὐκόλα καταλαβαίνει κανεῖς, ὅτι αὐτό τό μοντέλλο τοῦ Durkheim προσφέρει μιᾶ ἐπαρκή περιγραφή ὅλων τῶν κοινωνιῶν μέ φυλετική κοινωνική ὀργάνωση καί πιστεύουμε ἐπίσης ἐκείνης τῶν θρακῶν, ὅπως εὐκόλα μπορεῖ νά ἐξακριβώσει κανεῖς.⁵³ Ἡ ὑπαρξη λοιπόν ἐνός λαοῦ χωρίς δική του γραπτή παράδοση δέν εἶναι σπάνιο φαινόμενο. Παρ' ὅλα αὐτά ἡ σιωπή τῶν πηγῶν μᾶς κάνει ἰδιαίτερη ἐντύπωση, ἐξαιτίας τῆς μεγάλης σημασίας πού ἀποδίδουν οἱ Ἕλληνες σ' ὁλόκληρη τήν παράδοση πού ἀναφέρεται στήν θράκη. Ἡ ἑλληνική μυθολογία βρίθει, ὡς γνωστόν, ἀπό ἀναφορές στήν θρακική παράδοση. Οἱ Ἕλληνες συνδέουν μέ τήν θράκη τήν ὑψηλή ἀνάπτυξη καί ἀνθιση τῆς μουσικῆς καί τῶν καλῶν τεχνῶν, καί μάλιστα τῆς ἱατρικῆς καί τῆς ψυχιατρικῆς μέ τόν Εὐμόλπο, τόν Ὀρφέα, τίς Πιερίδες Μοῦσες, τόν Ζάλμοξη κ.λ.π., οἱ ὅποιοι ὅλοι φέρονται ὡς θρακικῆς καταγωγῆς.⁵⁴ Παρ' ὅλο πού

53. Αὐτό δέν σημαίνει ὅτι δέν μπορούμε νά προβοῦμε σέ μιᾶ ὀρθή ἀνάλυση καί μέ ἄλλες κατηγορίες. Δέν πιστεύουμε πῶς αὕτη εἶναι ἀσυμβίβαστη πρὸς τήν ἔννοια τῆς "στρατιωτικῆς δημοκρατίας". Ἡ στρατιωτική δημοκρατία μπορεῖ νά ἀποτελεῖ μιᾶ ὁψη αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης, ὅπως ἐπίσης ὅλες ἐκεῖνες οἱ ταξικές διαφοροποιήσεις, οἱ ὁποῖες μπορούν νά θεωρηθοῦν ὡς συνέπεια ἢ ἀκόμα ὡς αἰτία τοῦ ἐπικρατοῦντος καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας. Γιά τήν λειτουργικότητα αὐτοῦ τοῦ ὅρου βλ. τήν ἐργασία μας, "Soziale Struktur und Kulturelle Entwicklung der Städte in Südost - Europa während der Türkenherrschaft", στό Structure sociale et développement culturel des villes Sud-Est Européennes et Adriatiques aux XVIIe-XVIIIe siècles, Βουκουρέστι 1975, σ. 268 κέξ. καί ἰδίως σ. 269, ὅσημ. 3, ὅπου βρίσκεται καί ἡ συναφής βιβλιογραφία· γιά τήν στρατιωτική δημοκρατία στοὺς θράκες καί τήν κοινωνική τους δομή βλ. Chr. Danov, "Zum Kriegswesen der alten Thraker während der Periode der Militärdemokratie", Studii Clasice III (1961) σ. 39-47, M. Dušek, ἔν. ἀν., σ. 409-413: Κεφ. Β "Entwicklung der frühen Klassengesellschaft der Thraker auf der Balkanhalbinsel", ὅπου κανεῖς βρῶσκει περισσότερη βιβλιογραφία.

54. Γιά τό θρακικό Πάνθεο καί τήν θρησκεία τῶν θρακῶν ἐκτός ἀπὸ τὰ διάφορα ἄρθρα στήν RE (ἰδίως ἐκεῖνο τοῦ K. Ziegler γιά τόν Ὀρφέα (Bd. VIII, στήλη 1200 κέξ.) βλ. τίς ἑλληνικές ἐπιγραφές στόν G. Mihailov, ἔν. ἀν., ὅπου τόσο τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν, ὅσο καί τὰ ἐπύθετά τους, ἀπὸ

δέν μπορεί νά θεωρήσει κανείς όλα αυτά άξιόπιστα, μολαταύτα αύτή ή παράδοση δείχνει ότι έδω βρισκόμαστε μπροστά σ' ένα φαινόμενο ίσχυρης άμοιβαίας επίδρασης. Πρόκειται προφανώς για μιá σύνθεση,⁵⁵ τήν όποία θά μπορούσε κανείς νά θεωρήσει ως διαλεκτική. Γιατί αύτή ή σύνθεση λαμβάνει χώρα σέ ένα άνώτερο επίπεδο. Είναι άκριβώς έπειδή οι "Έλληνες δέχθηκαν τίς πνευματικές άξίες τών Θρακών, πού οι Θράκες μέ τόν καιρό άφομοιώθηκαν μέσα στόν έλληνικό πολιτιστικό κύκλο. Μέ τόν τρόπο αύτό διέσωσαν οι Θράκες τήν δική τους πνευματική παράδοση· γιατί μέσα έκεί άναγνώριζαν τόν ίδιο τους τόν έαυτό. Δέν μπορεί έξάλλου νά είναι τυχαίο τό γεγονός, ότι ως ουσιώδης διάσταση του έλληνικού πνεύματος έθεωρείτο τό διονυσιακό, σέ αντίθεση προς τό άπολλώνειο πνεύμα, καί μάλιστα από ένα φιλόσοφο του πολιτισμού, όπως ο Φρειδ. Νίτσε, δηλ. τό πνεύμα τό μουσικό, τό μυστικιστικό, τό έκστατικό σέ αντίθεση προς τό πλαστικό, έξατομικευμένο καί προφητικό - αύτό άνεξάρτητα από τήν έρμηνεία του Νίτσε σχετικά μέ τή "Γέννηση τής Τραγωδίας", δηλ. άν αύτή ή έρμηνεία ήταν όρθή ή αντίθετα όχι, όπως πίστευε ο Wilamowitz. 'Ο Νίτσε έξάλλου, είχε συνειδητοποιήσει ότι παρά τίς φιλοσοφικές του διεισδύσεις στό ύλικό, βασικά ή έρώτηση: "τί είναι διονυσιακό" παρέμεινε άναπάντητη, δ-

τά όποια έξάγονται όρισμένα σπουδαία συμπεράσματα· αύτές τίς έπιγραφές είχε ύπ' όψη του καί χρησιμοποίησε ο Vl. I. Georgiev, "Die Thrakischen Götternamen. Ein Beitrag zur Religion der Alten Thraker", Linguistique Balkanique I (Sofia 1975) σ. 156 (άνάτυπο)· έπίσης ο G. Mihailov, "Problèmes de la mythologie et de la religion thraces", Pulpudeva I, σ. 71-80· M. Tacheva-Hitova, "Zur Religionsgeschichte Thrakiens in der Hellenistischen Zeit", αύτόθι, σ. 236-242· μαρτυρίες άπό τήν φιλολογική παράδοση στόν D. Detschew, Die thrakischen Sprachreste, Έν. άν., ή νεώτατη βιβλιογραφία έπίσης στό Kl. P.

55. Πρβλ. Chr. Danov, "Zu der politischen und kulturellen Beziehungen zwischen Thrakern und Hellenen in homerischer, Klassischer und hellenistischer Zeit", Pulpudeva I, σ. 40-48· σέ μιá είσήγηση τής καθηγήτριας Ileana Chirassi Colombo μέ τίτλο "The rôle of Thrace in Greek Religion", στό πρώτο θρακολογικό συνέδριο, Σόφια 1972, γίνεται λόγος για διπολικότητα (Polarität) στην έλληνική σκέψη: "So Thrace seems to be a part of Greek culture itself acting as a contradictory Pole" (σ. 3) καί παρακάτω σάν συμπέρασμα: "... Thrace expresses to the Greek mind her main rôle as a "mystik" pole in an established system of reciprocity which shows the permanent contradiction inside the Greek culture itself" (σ.13)· ή συγγραφέας παραπέμπει στό βιβλίο του G.E.R. Lloyd, Polarity and Analogy, Cambridge 1966, καί άλλου.

πως σημειώνει στήν "Αὐτοκριτική", πού προηγήθηκε τοῦ ἔργου "Γέννηση τῆς Τραγωδίας": "-μένει ἀκόμη σήμερα στούς φιλόλογους νά ἀνακαλύψουν καί νά ἀνασκάψουν σχεδόν ὅλα σ'αὐτήν τήν περιοχή".⁵⁶ Ἦταν ὁ φίλος τους ὁ Erwin Rohde, ὁ ὁποῖος στήν ρηξικέλευθη ἐργασία του "Ψυχὴ" (α' ἐκδοση 1893, β' 1898) μπόρεσε νά δώσει μιὰ ἱστορικά βάσιμη ἀπάντηση στοῦ ἐρώτημα αὐτό. Μὲ τήν λατρεία τοῦ Διόνυσου καί μέ τήν σχετική, ἀλλά ὄχι ταυτόσημη, ὀρφικὴ λατρεία εἶναι συνδεδεμένη ἡ πίστη στήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς καί ὅλες ἐκεῖνες οἱ ἐκστατικές καί ὀργιαστικές καταστάσεις, πού ἔφεραν μαζὶ τους τήν εἰσδοχὴ τοῦ μυστικισμοῦ καί τοῦ ἄλογου στήν πνευματικὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων, τάσεις πού σύμφωνα μέ τήν ἐλληνικὴ φιλολογικὴ παράδοση ἦταν θρακικῆς προελεύσεως.⁵⁷

Ἡ προέλευση αὐτή, καθὼς καί ἡ ὑπαρξὴ αὐτῶν τῶν δύο ρευμάτων, εἴτε θέλει κανεῖς νά τὰ ὀνομάσει διονυσιακὸ - ἀπολλώνειο σύμφωνα μέ τὸν Νίτσε, ἐκστατικὸ ἢ νομικιστικὸ σύμφωνα μέ τὸν Nilsson, λογικὸ ἢ ἄλογο, εἴτε τὰ ἀντιλαμβάνεται σάν μιὰ ἐσωτερικὴ διαλεκτικὴ ἀντίθεση, σάν μιὰ σύνθεση σ' ἓνα ὑψηλότερο ἐπίπεδο, δὲν πρόκειται νά ἐξετασθοῦν ἐδῶ, ἀν καί μπο-

56. Fr. Nietzsche, Die Geburt der Tragödie, ἔργο σέ τρεῖς τόμους, ἐκδοθὲν ἀπὸ τὸν K. Schlechta, Bd. I. Stuttgart-Salzburg 1958, σ.12, καί K. Kerényi, Dionysos, Urbild des unzertörbaren Lebens, ἐκδοθὲν ἀπὸ K. Kerényi, München-Wien 1974, σ. 8.

57. E. Rohde, Psyche. Seelencult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen, Leipzig-Tübingen 1898 (Darmstadt 1961), τομ. II, σ. 5 κέξ. Ὑπάρχει μιὰ ἀντίθεση μεταξύ τῆς ἐλληνικῆς ἀντιλήψεως γιὰ τὸν θάνατο, ὅπως εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, καί ἐκείνης τῶν θρακῶν ὅπως τήν περιγράφουν ὁ Ἡρόδοτος καί ἄλλοι συγγραφεῖς, δηλ. ὅτι οἱ θράκες, τὰ διάφορα θρακικὰ φύλα, ὑποδέχονταν τὰ νεογέννητα μέ θρήνους, ἐνῶ συνόδευαν τοὺς νεκροὺς τους μέ ἀλαλαγμούς χαρᾶς, μέ τήν πεποιθήση ὅτι μετὰ τὸν θάνατο τοὺς περιμένει εὐδαιμονία (ἐν. ἀν., τόμ. II, σ. 27 κέξ.). Ἐδῶ ἔχουμε κάποια ἀντιστροφή τῆς ἐλληνικῆς ρεαλιστικῆς ἀντίληψης, στήν ἐνδοκοσμικὴ αἰσιοδοξία τῶν Ἑλλήνων ἀντιτάσσεται ἡ αἰσιοδοξία τῆς ἐπέκεινα ζωῆς τῶν θρακῶν, πού συνδέεται μέ τήν πίστη στήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Κάποια ἐπιβίωση τοῦ ἀνθρώπου προϋποθέτουν βέβαια καί οἱ δύο ἀντιλήψεις. Ἐάν τώρα αὕτὴ ἡ ἀθανασία εἶναι συνδεδεμένη μέ τήν διονυσιακὴ λατρεία, ὅπως δέχεται ὁ Rohde καί ἀπορρίπτει ὁ Nilsson, παρὰ τὴν μεγάλῃ ἐκτίμηση πού τρέφει γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Rohde, αὐτὸ ἀποτελεῖ ἓνα ξεχωριστό πρόβλημα, πού δὲν μπορούμε τώρα νά θίξουμε. Ὁ Nilsson πιστεύει ὅτι οἱ ἀρχατοὶ Ἕλληνες δὲν ἔδειχναν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ μιὰ προσωπικὴ ἀθανασία τῆς ψυχῆς (ἓνα ἐνδιαφέρον τῆς ὑστερῆς ἀρχαϊότητος καί τοῦ χριστιανισμοῦ). Βέβαια μπορεῖ νά εἶναι ἔτσι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον - δὲν θέλουμε νὰ προχωρήσουμε περισσότερο σ' αὐτόν τὸν

ροῦσε νά ἀποδειχθεῖ ὅτι οὔτε ὁ Διόνυσος οὔτε ὁ Ὀρφεὺς⁵⁸ ἦταν θρακικῆς καταγωγῆς. Ἰδίως σχετικὰ μέ τόν Διόνυσο ὑπάρχει σοβαρή ἀμφιβολία μετὰ τήν ἀποκρυπτογράφηση τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Πύλου (γραφή Γραμμική Β), πού ἔφερε στό φῶς τό ὄνομα τοῦ Διόνυσου. Ὁ Karl Kerényi βλέπει στόν Διόνυσο ἕνα πρότυπο τῆς "ἀκατάλυτης ζωῆς" καί τόν ἀναζητᾷ παντοῦ, πρῶτα στήν Κρήτη, ὅπου τοποθετεῖ τήν πατρίδα του, ἔπειτα σ' ὅλη τήν Ἑλλάδα, στόν μῦθο καί στήν λατρεία, στήν σχέση του πρός τό δρᾶμα καί τήν τέχνη, καί γενικά προσπαθεῖ νά ἀντιληφθεῖ καί νά καθορίσει τήν σημασία του γιά τήν πνευματική ζωή τῶν Ἑλλήνων.⁵⁹ Αὐτό πού μένει στό τέλος ἀπό μιά τέτοια ἐρευνα, εἶναι ἡ ἀποκάλυψη μερικῶν οὐσιωδῶν πλευρῶν αὐτοῦ τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου, πρᾶγμα πού εἶναι πιό ἐνδιαφέρον φυσικά ἀπό τήν ἱδια τήν ἀπάντηση στό ἀρχικό ἐρώτημα: τήν καταγωγή τοῦ Διόνυσου. Πόσο πολύπλευρη ἦταν ἡ λατρεία τοῦ Διόνυσου, ἀπέδειξε καί ὁ M. Nilsson, ὁ ὁποῖος πιστεύει στήν θρακική ἢ θρακο-φρυγική προέλευ-

προβληματισμό - νομίζουμε ὅμως ὅτι τά δύο χωρία τοῦ Πλάτωνα (Συμπόσιον, 207 D-203 B, Νόμοι, IV, 721 c), ὅπου μιλάει γιά τήν διαίωλση τοῦ γένους ἀπό τήν διαρκή ἀνανέωση τῆς ζωῆς μέ τήν γέννηση (M.P. Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion*, Bd. I, δεύτερη ἔκδοση βελτιωμένη, Μόναχο 1955 [= *Handb. d. Altertumsww.*, 5 Abt., 2 Teil, 1 Bd., σ. 675 κέξ.]), δέν μποροῦν νά εἶναι ἀντιπροσωπευτικά γιά τήν ἀντίληψή του περί ἀθανασίας τῆς ψυχῆς· διότι ἡ διαίωλση αὐτοῦ τοῦ εἵδους εἶναι ἡ μόνη ἀπτή καί προέρχεται ἀπό τήν καθημερινή ἐμπειρία, ὅπου συμμετέχουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἀντίληψη πού δέν εἶναι ἐξ ἄλλου ἀσυμβίβαστη μέ μιά προσωπική ἀθανασία. Ὅσον ἀφορᾷ τόν Πλάτωνα, ἔχει θέσει στόν "Φαῦδωνα" μιά γιά πάντα τό φιλοσοφικό πρόβλημα τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς - τό ὅτι δέν μπόρεσε νά παρουσιάσει ἐπαρκεῖς ἀποδείξεις, πού θά μπορούσαν νά τόν πείσουν, εἶναι ἄλλο ζήτημα. Ἐξ ἄλλου ἡ ὅλη φιλοσοφία του συνδέεται μέ μιά ἐνδοκοσμική ἀπαισιοδοξία καί μέ μιά μεταφυσική αἰσιοδοξία, μόνο πού ἡ αἰσιοδοξία δέν ἀφορᾷ τόσο τήν ζωή μετὰ θάνατο, ἀλλά τήν ἀρχή τῆς, πρὶν ἀπό τήν γέννηση. Ἐκεῖ οἱ ψυχές ἔχουν θεαθεῖ τίς ἰδέες, τήν αἰώνια ἀλήθεια, πού πρέπει νά ξανακερδιθεῖ μέσα ἀπό τήν ἀνάμνηση. Ὅτι αὐτός ὁ πεσσιμισμός ἔχει ὥς βάση πολιτικά κύνητρα, εἶναι φανερό - ἡ πρωταρχική μορφή τῆς Πολιτείας εἶναι ἡ καλύτερη δυνατή, ἐνῶ οἱ μεταγενέστερες, κυρίως ἐκεῖνες τῆς ἐποχῆς του ἀποτελοῦν ἕνα κακέκτυπο, ὅχι ἀπεύκασμα· ὅτι τό ἐνδιαφέρον του ἐστρέφεται πρός μιά προσωπική ἀθανασία διαφαίνεται μέσα ἀπ' ὅλο του τό ἔργο καί συνήθως μέ τήν μορφή τοῦ μύθου.

58. Σχετικὰ μέ τήν καταγωγή τοῦ Ὀρφέα δέν μοῦ ἦταν προσιτή ἡ πρόσφατη ἐργασία τοῦ Vl. Georgiev, "Thamyris and Orpheus".

59. Πρβλ. K. Kerényi, ἔν. ἄν.

ση τοῦ Διόνυσου.⁶⁰ Δέν μπορούμε νά ἐμβαθύνουμε περισσότερο σ'αυτό τό πρόβλημα, πρέπει ἀπλῶς νά τονίσουμε καί πάλι, ὅτι δέν πρέπει νά παραβλέπουμε ὁλόκληρη τήν ἐλληνική παράδοση σέ σχέση πρός τήν καταγωγή τοῦ Διόνυσου· πρέπει κανεῖς ὁπωσδήποτε νά ἐρμηνεύσει αὐτή τήν παράδοση καί μάλιστα τότε κυρίως, ὅταν κανεῖς δέν πιστεύει στήν θρακική καταγωγή τοῦ Διόνυσου. Αὐτή ἡ παράδοση θά ἔπρεπε νά θεωρηθεῖ σ'αὐτήν τήν περίπτωση μία προσωποποίηση, ἕνας συμβολικός χαρακτηρισμός αὐτοῦ, πού πιό πάνω θεωρήσαμε ὡς ἀφομοίωση τῶν θρακικῶν πολιτιστικῶν στοιχείων ἀπό τοὺς Ἕλληνες. Ἐξ ἄλλου αὐτό δέν σημαίνει ὅτι κάθε ἐκφραση λόγου χαρακτηῖρα πρέπει νά θεωρηθεῖ ὡς μὴ ἐλληνική. Οἱ Ἕλληνες δέν μποροῦν νά ἀποτελοῦν ἐξαίρεση ἀπ'αὐτή τήν ἀποψη. Ὅλοι οἱ λαοὶ ἔχουν τίς ἴδιες καταβολές καί σ'αὐτό πρέπει νά δώσουμε δίκαιο στόν E. Dodds.⁶¹ Εἶναι ἀκρβῶς ἐπειδή οἱ πηγές ἀναφέρονται ρητά στήν θρακική παράδοση, πού δέχεται κανεῖς μιὰ τέτοια ἰδιοποίηση θρακικῶν πολιτιστικῶν στοιχείων.⁶² Κανεῖς δέν μπορεῖ νά ἀμφισβητήσῃ ὅτι ἕνας μῦθος τόσης σημασίας δέν περιέχει μιὰ δική του "ἀλήθεια". Μιὰ παράδοση μπορεῖ νά συμφωνεῖ στό περιεχόμενο ἢ ὄχι, μπορεῖ νά εἶναι ἀληθινή ἢ ψευδής, ἀλλά δέν μπορεῖ νά μὴν περιέχει κάποιο νόημα.

Ἕνα ἐνδιαφέρον φαινόμενο, πού βρίσκεται σέ ὁρισμένη ἀντίθεση πρός τὰ ἤδη λεχθέντα, δηλ. σχετικά μέ τήν μεγάλη σημασία πού ἔδιναν οἱ Ἕλληνες στοὺς θράκες, εἶναι ὅτι οἱ θράκες (περιστασιακὰ) χαρακτηρίζονταν ὡς βάρβαροι. Αὐτὴ ἡ ἀντίθεση, "Ἕλληνες-Βάρβαροι, δέν εἶχε πάντοτε τήν ἴδια ἐννοια. Πρόκειται, ὡς γνωστόν, γιὰ μιὰ μεταγενέστερη ἰδεολογικοποίηση διαφόρων ἐξελίξεων στό πολιτικό πεδίο, ἡ ὁποία μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους ἔγινε ἰδιαίτερα αἰσθητή. Ἀρχικά "βάρβαρος" σήμαινε ἀπλῶς τόν ἀλλόγλωσσο χωρὶς καμμιά ὑποτιμητική σημασία, ὅπως ἔδειξε ὁ I.Θ. Κακριδῆς.⁶³ Ἀλλὰ ὄχι μόνον αὐτό. Μέ-

60. M.P. Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion*, τόμ. I, σ. 564-568, 578-582, 601, 611.

61. S.E.R. Dodds, *The Greeks and the Irrational*, Berkeley, Los Angeles, 1968.

62. Βλέπε ἐκύσης αὐτόθι, κ.φ.: "The Greek Shamans and the Origin of Puritanism", σ. 135-178 καὶ ἰδίως σ. 140, σημ. 32.

63. Πρβλ. I.Θ. Κακριδῆς, "Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ οἱ ξένες γλῶσσες", *Μελέτες καὶ ἄρθρα*, τιμητικὴ προσφορά γιὰ τὰ ἐβδομήντα χρόνια τοῦ συγγραφέα, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 3-18 καὶ ἰδίως σ. 31. Ἡ ἐργασία αὐτὴ δημοσιεύθηκε καὶ σέ γερμανικὴ γλῶσσα στὰ *Hellenika I/II 69* (6 Jahrg., Heft 16-17), σ. 5-15 (μεταφρ. ἀπὸ W. Bauer).

σα στην ίδια κοινότητα, ιδιαίτερα σέ μία κοινωνία πού αποτε-
 λεῖται ἀπό τέτοια φύλα, ὑπάρχουν διαφορές σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τό πο-
 λιτιστικό τους ἐπίπεδο. φαίνεται πώς ὀρισμένα φύλα εἶχαν μεί-
 νει πολύ πιό πίσω ἀπό ἄλλα.⁶⁴ Γιατί κάθε φορά ὑπάρχουν τέτοι-
 ες διαφορές, δέν μπορούμε σήμερα νά γνωρίζουμε. Ὅπωςδῆποτε
 αὐτός ἦταν ὁ λόγος, πού ὀρισμένοι μελετητές ἔκαναν τήν ὑπό-
 θεση ὅτι οἱ θράκες, γιά τούς ὁποίους μιλάει ὁ Ὅμηρος, δέν
 εἶναι οἱ ἴδιοι μ' ἐκείνους πού συναντοῦμε ἀργότερα.⁶⁵ Ἐ-
 πίσης οἱ θράκες ἐκεῖνοι, πού σύμφωνα μέ τήν παράδοση εἶχαν
 παραμείνει στήν περιοχὴ τῆς Φωκίδος, ὀνομάζονταν "θράκες τῶν
 Μουσῶν", καί ἦταν τελείως διαφορετικοί ἀπό τά θρακικά φύλα,
 γιά τά ὁποῖα μᾶς δίνουν πληροφορίες οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς. Ὁ
 Erwin Rohde θεωρεῖ αὐτὴ τήν ὑπόθεση τελείως ἀβάσιμη: "Ἡ ἀρ-

64. Ἀριστοτέλης, Προβλήματα XV, 3, 911a, 1-4 μιλάει γιά ἓνα φύλο, πού
 μόνο ἀπ' ὄλους τούς θράκες μπορούσε νά μετρήσει μέχρι τό τέσσερα: "μό-
 νοι δέ ἀριθμοῦσι τῶν θρακῶν γένος εἰς τέτταρα. Διά τό ὅσπερ τά παιδία
 μή δύνασθαι μνημονεύειν ἐπὶ πολύ, μηδέ χρῆσιν μηδενός εἶναι πολλοῦ
 αὐτοῦς" βλ. ἐπίσης F. Papazoglou, Srednjobalkanska Plemena u Predri-
 msko doba, σ. 398.

65. V. Velkov, "Thraker und Phryger nach den Epen Homers", Studia Balca-
 nica V (Sofia 1971) σ. 279-285 ὁ καθηγητὴς V. Velkov κάνει τήν ὑπό-
 θεση, ὅτι οἱ θράκες πού μᾶς εἶναι γνωστοί ἀπό τούς ἱστορικούς χρόνους
 ἔχουν κοινὸ μόνο τό ὄνομα καί τήν γλῶσσα μέ ἐκείνους τούς ἀρχαίους
 θράκες, γιά τούς ὁποίους μιλάει ὁ Ὅμηρος. Μέ αὐτὸ τὸν τρόπο θέλει νά
 λύσει τό πρόβλημα τοῦ πολιτιστικοῦ χάσματος, πού ὑπάρχει μεταξύ τοῦ
 "πενυχροῦ ὕλικοῦ πολιτισμοῦ στήν θράκη κατὰ τὸν 9ο-7ο αἰ." καί τῆς
 εἰκόνας πού δίνει ὁ Ὅμηρος. Αὐτὴ ἡ ὑπόθεση ἔχει κάποια αἰτιολογία·
 διότι σ' αὐτὴ τήν περίπτωσι θά εἴχαμε μία ἐπανάληψη ἑνὸς φαινομένου,
 πού στίς ἀρχαῖκές κοινωνίες παρατηρεῖται συχνά καί συνδέεται μέ τήν
 "ἐξωγενή" καταγωγὴ τῆς ἐξουσίας. Παρατηρήθηκε δηλ. ἀπὸ πολλούς ἐρευ-
 νητές, κυρίως ἐθνολόγους καί κοινωνιολόγους (L. Gumplowicz, R. Thurnwald
 A. Weber κ.ἄ.) ὅτι οἱ διαδοχικές κατακτήσεις ὁδήγησαν στὸν σχηματισμὸ
 ὅλο καί μεγαλυτέρων ὁμάδων καί συγχρόνως σέ κοινωνικὲς διαφοροποιή-
 σεις μέ ἀποτέλεσμα τήν δημιουργία μιᾶς αὐστηρότερης πολιτικῆς ὀργάνω-
 σης. Ἐπειδὴ οἱ κοινωνικὲς διαφοροποιήσεις δέν δημιουργοῦνται μόνο
 μέσω τῆς κατακτήσεως, ἀλλὰ καί μέ τὸν αὐξανόμενον καταμερισμὸ τῆς ἐρ-
 γασίας, ἔγιναν προσπάθειες νά ἐρμηνευθεῖ ἡ δημιουργία τῆς ἐξουσίας
 μᾶλλον μέσω αὐτοῦ τοῦ "ἐνδογενοῦς" παράγοντα (πρβλ. παραπάνω, σημ.
 52). Ὅπωςδῆποτε, νομίζουμε μαζί μέ ἄλλους ὅτι καί οἱ δύο παράγοντες
 ὁδήγησαν σταδιακά στήν δημιουργία πρωτόγονων (ἀρχαῖκων) συστημάτων
 ἐξουσίας (περίπου ἀπὸ τήν 10η χιλιετηρίδα π.Χ.) (πρβλ. s.v. Herr-
 schaft στη Sozialogie (= Das Fischer Lexicon, 10) Frankfurt a. Main
 1960, σ. 118 κέξ.). Βέβαια στήν περίπτωσι τῆς κατακτήσεως ἡ κοινωνι-

χαιότητα ἐγνώριζε μόνο ἓνα εἶδος θρακῶν. Αὐτοί στίς περιγραφές τοῦ Ὀμήρου δέν ἀπέχουν στόν πολιτισμό τόσο πολύ ἀπό τοὺς Ἕλληνες, ὅσο οἱ μεταγενέστεροι θράκες, ὅπως παρουσιάζονται στίς περιγραφές τοῦ Ἡροδότου καί τοῦ Ξενοφῶντα. Ἐν τούτοις γίνεται λόγος ἐδῶ, ὅπως κι ἐκεῖ, γιά τόν ἴδιο λαό. Φαίνεται μέ τήν παροδο τοῦ χρόνου νά ἔχουν ἐξαφανισθεῖ, ἡ καλύτερα: δέν ἔχουν λάβει μέρος στήν πρόοδο τῶν ἄλλων (...) καί ἔτσι ἔμειναν πίσω".⁶⁶

Νομίζουμε ὅτι βρισκόμαστε μέ ὅλες αὐτές τίς διαφοροποιήσεις μπροστά στό φαινόμενο μιᾶς ὁλοκληρώσεως (Integration), ἡ ὁποία φυσικά ἔγινε βαθμιαία. Εἶναι ἀκριβῶς αὕτη ἡ διαδικασία ἀφομοιώσεως, πού πρέπει νά εἶχε ἀρχίσει μέ μιὰ ἀμοιβαία

κή διαφοροποίηση εἶναι σαφέστερη καί ταχύτερη. Ἔτσι, ἔχουμε τό φαινόμενο τῆς διαστρωμάτωσης, γιά τό ὁποῖο γίνεται λόγος συχνά τελευταῖα. Συνήθως αὕτη ἡ διαστρωμάτωση τελειώνει μέ μιὰ συγχώνευση τόσο τῶν λαϊκῶν στρωμάτων ὅσο καί τῶν πολιτιστικῶν στοιχείων (πρᾶγμα, φυσικά, πού δέν συμβαίνει πάντοτε π.χ. στήν Ἰνδία μέ τό σύστημα τῆς κάστας). Ἐκεῖνο πού ἀπομένει ἀπό τέτοιες διαστρωματώσεις εἶναι συνήθως τά ὀνόματα, τά ἔθνη. Ἔτσι, οἱ Βούλγαροι π.χ., τό κυρίαρχο κοινωνικό στῆμα, διατήρησαν τό παλιό τους ὄνομα μετά τήν ὑποταγή τῶν ἐπτά σλαβικῶν φύλων, παρ' ὅλο πού ἀφομοιώθηκαν πολιτιστικά ἀπό τοὺς Σλάβους· τό ἴδιο συνέβη πιθανῶτα μέ τοὺς "Ρῶς" πού κατάγονταν ἀπό τήν Σκανδιναβία, ἡ μέ τοὺς "Ἀχαιούς", πού πῆραν ἓνα ξένο ὄνομα (βλ. Sakellariou, ἔν. ἀν., σ. 231-237). Μποροῦμε νά πλουτίσουμε τά παραδείγματα, ἀλλά στή συνέχεια θά παρακολουθήσουμε τό ὅλο φαινόμενο στό δικό μας πολιτιστικό χῶρο μέσα σέ μιὰ ἄλλη ἐργασία. Μπορεῖ αὐτό τό φαινόμενο νά χρησιμεύσει ὡς ἐξήγηση γι' αὐτό τό χάσμα; Νομίζουμε πῶς δύσκολα. Πρῶτον, τά ὀνόματα προέρχονται συνήθως ἀπό τό κοινωνικό στῆμα πού ἐπικρατεῖ καί ὄχι ἀπό τοὺς κατεχόμενους καί τοὺς ὑποταγμένους. Δεύτερον, θά μπορούσε κανεὶς νά ἐξηγήσει τό ὑψηλό ἐπίπεδο ὀρισμένων φύλων ἀπό τίς ἐπαφές μέ τοὺς Ἕλληνες τῆς Μικηναϊκῆς ἐποχῆς (πρβλ. Milutin Garašanin, "Les Principaux Problèmes de la Préhistoire du Sud-Est Européen", *Balkan Studies* 14, 1 (1973) σ. 7 κἑξ.). Ὅσον ἀφορᾷ τήν δημιουργία τοῦ κράτους τῶν Ὀδρυσῶν, ἔχουμε ἐκτός ἀπό τήν παρούσα Ἑλληνικὴ (κυριαρχία Μιλιτιάδη τοῦ πρεσβύτερου κλπ) καί ἓναν ἄλλο "ἐξωγενή" παράγοντα τήν περσικὴ κατάκτηση, πού διήρκεσε ἀρκετό χρόνο (μεταξύ τοῦ 512 ἢ 510 καί τοῦ 492 π.Χ.). Νομίζουμε ὅτι τά ὑπάρχοντα δεδομένα ἀρκοῦν γιά νά κατανοήσουμε τήν ὅλη εξέλιξη, ἐνῶ γιά τήν ἀποδοχή τῆς ὑποθέσεως ἐκείνης δέν ὑπάρχει κανένα ἄλλο στήριγμα ἐκτός ἀπό τήν ἴδια τήν ἐρμηνευτικὴ τῆς ἀξία. Παρ' ὅλα αὐτά ὁ προβληματισμός ἀπαιτεῖ μιὰ περαιτέρω ἔρευνα.

επίδραση. Πρέπει κανείς νά υποθέσει ότι εκεί, όπου είχαμε αυτή την συνάντηση, ήταν δυνατή ή δημιουργική έπεξεργασία και αξιοποίηση διαφόρων πολιτιστικών στοιχείων. Τήν πολιτιστική αυτή άφομοίωση άκολούθησε μιά προϊούσα έθνολογική ολοκλήρωση μέσα σέ μιά μεγαλύτερη κοινότητα. Παρ'όλο πού ή άφομοίωση αυτή κατά τήν έποχή των Διαδόχων και κατά τήν διάρκεια της ρωμαϊκής κυριαρχίας σημείωσε μεγάλη πρόοδο, συμπληρώθηκε μόνο μέ τήν έξάπλωση του χριστιανισμού. Ή θράκη είναι πλέον κεντρική έπαρχία του Βυζαντινού κράτους μέ μεγάλη πολιτιστική άκτινοβολία, έφ'όσον λειτουργεί σάν "προάστειο" της πρωτεύουσας.⁶⁷ Έτσι, μπορεί κανείς στήν περίπτωση των θρακών νά παρακολουθήσει έκ των έσω εκείνη τήν κοσμοϊστορική διαδικασία της διαλύσεως και ολοκληρώσεως (Desintegration-Integration), της υπαγωγής μιās έθνικής κοινότητας σέ μιά άλλη, πρᾶγμα πού είναι πολύ ένδιαφέρον· όχι μόνο γιατί μέσα στήν διαδικασία αυτή έκφράζεται ή διαλεκτική ύφή της ιστορικής εξέλιξεως, αλλά γιατί έδω μπορούμε νά κατανοήσουμε καλύτερα τήν ουσία αυτής της μορφής της ολοκληρώσεως (Integrationsprinzip), πού συνίσταται στήν "λειτουργικότητα της", ένῳ ὁ "χρόνος", μέσα στόν ὁποῖο αυτή συντελεῖται, άποτελεῖ μόνο μιά στιγμή της διαδικασίας και όχι μιά ούσιώδη ὄψη της. Αὐτός ὁ προβληματισμός ὅμως, ξεπερνάει τά ὅρια του άντικειμένου της έρευνας. Έδῳ θά έπρεπε μόνο νά σημειωθεί ὅτι βιολογικά (φυλετικά και έξ αἵματος καταγωγής) κριτήρια είναι άσυμβίβαστα μέ προβληματισμό αὐτοῦ του εἴδους.

Μέ ὅλα αὐτά τείνουμε σέ μιά ὀριοθέτηση πρὸς τά κάτω πού συγχρόνως λαμβάνει ὑπ'ὄψη τό φαινόμενο της συνέχειας των θρακών. Ὅ,τι άφορᾷ τήν πρὸς τά κάτω ὀριοθέτηση αυτή χάνεται στό σκοτάδι των αἰώνων, ὅπως οἱ άρχές ὄλων των λαών. Μία έρμηνεία των έλληνικών φιλολογικῶν πηγῶν, καθώς και του ὑάρχοντος αρχαιολογικοῦ ὕλικου έχει βασικά ὀδηγήσει τούς ιστορικούς στό συμπέρασμα, ὅτι οἱ θράκες εἶχαν μεταναστεύσει μετά τούς Έλληνες στόν νοτιοανατολικό εὐρωπαϊκό χώρο στά μέσα της δεύτερης χιλιετηρίδας π.Χ. και άκριβέστερα τόν 12ο αἰ. Ὑπάρχουν βέβαια ὀρισμένοι έρευνητές, οἱ ὁποῖοι τοποθετοῦν τήν συνέχεια μέ τήν έθνολογική της σημασία σ'αὐτόν τόν χώρο ἤδη άπό τήν νεολιθική έποχή⁶⁸. Νομίζουμε, ὅμως, ὅτι έδῳ προσκρού-

67. Σ.Ν.Π. 'Ανδριώτης, "Ή γλῶσσα της θράκης", έν. άν., σ. 216 κέξ. και Γ. Μπακαλάκης, 'Αρχαιολογικές έρευνες στή θράκη, 1959-1960, σ. 9.

68. Vl. Georgiev, "L'ethnogenèse de la peninsule Balkanique d'après les données linguistiques", Studia Balcanica V, έν. άν., σ. 165 κέξ. και G.I. Georgiev, "Kulturgruppen der Jungstein- und der Kupferzeit in der Ebene von Thrakien (Südbulgarien)", στό: "L'Europe à la fin de

οἰμε τόσο σέ πραγματικές, ὅσο καί σέ μεθοδολογικές δυσκολίες. Πραγματικές, γιατί στό δεύτερο μισό τῆς δεύτερης χιλιετηρίδας ὑπάρχει ἓνα κενό στό ἀρχαιολογικό ὕλικό, στίς ἀρχές τῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου, πρᾶγμα πού ἀποδεικνύει μιὰ μετανάστευση νέων λαῶν. Πρόκειται, σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τό πολιτιστικό ἐπίπεδο, γιὰ μιὰ ὀπισθοχώρηση (Regression) σέ σύγκριση πρός τό πολιτιστικό ἐπίπεδο τῶν προηγούμενων χρόνων. "Ἄν εἶχαμε μιὰ συγχώνευση αὐτῶν τῶν τοπικῶν, παλαιῶν, πολιτισμῶν μέ τόν πολιτισμό τῶν νέων λαῶν, τότε ἔπρεπε νά ἐξακριβώσουμε μιὰ πολιτιστική ἐξελίξη μέ πολύ βαθιές διαφοροποιήσεις. "Ὅπου ἔχουμε τήν ὑπαρξη παλαιότερων πολιτισμῶν, πού βρίσκονται σέ ἀμεση σχέση πρός τούς ἐπόμενους, τότε δέν ἔχουμε μόνο τοπικά, πρόσκαιρα πολιτιστικά φαινόμενα, ἀλλά μιὰ ἰδιαίτερη πολιτιστική ἀνθιση, τήν ὁποία συνήθως διαδέχεται μιὰ "ἐποχή ταραχῶν".⁶⁹

Σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τίς μεθοδολογικές δυσκολίες, ἔχουμε νά σημειώσουμε τά ἐπόμενα: γιὰ τόν καθορισμό τῆς πολιτιστικῆς ἐξελίξεως σ' αὐτόν τόν χῶρο, ἀπό τήν νεολιθική ἐποχή μέχρι τούς ἱστορικούς χρόνους, διαθέτουμε κυρίως δύο εἰδῶν πηγές: τήν γλωσσολογία, ἐννοοῦμε τόσο τά τοπωνύμια καί τά ἀνθρωπωνύμια⁷⁰,

l'âge de la pierre", Actes du Symposium consacré aux problèmes du Neolithique européen, Πράγα 1961, σ. 45-100, πύνακας I-XXXII, στόν Α. Fol, "Aperçu historico-géographique des tribus Thraces", ἔν. ἄν., σ. 9, ὅπου βρίσκει κανεῖς καί ὀρισμένες ἄλλες ἀπόψεις γιὰ τήν ἐθνογένεση τῶν θρακῶν.

69. Καλύτερο παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ προφανῆς συνέχεια, πού ὑπάρχει στόν ἑλληνικό πολιτιστικό χῶρο τόσο μεταξύ τῆς νεοελληνικῆς ἐποχῆς, ὅπως εἶναι γνωστή κυρίως ἀπό τήν Θεσσαλία καί τῶν πολιτιστικῶν φάσεων πού ἀκολοῦθησαν, ὅσο καί μεταξύ αὐτῶν τῶν ἰδίων τῶν τελευταίων (Κρήτη-Μυκῆναι-Ἀθῆναι κ.λ.π.). Γιά τήν σημασία τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς βλ. Δ.Ρ. Θεοχάρης, Νεολιθική Ἑλλάς (Ἀθήνα 1973), ὅπου βρίσκεται καί ἡ σχετική βιβλιογραφία.

70. Ἐάν λοιπόν τώρα, πάρουμε ἓνα παράδειγμα ἀπό τήν ἱστορική ἐποχή, π.χ. τόν Δαρεῖο, τοῦ ὁποῦ οἱ τύπος τοῦ ὀνόματος εἶναι γνωστός στήν ἀρχαία περσική, βλέπουμε ὅτι προσκρούομε σέ μεγάλες, ἐν μέρει ἀνυπερβλήτες δυσχέρειες (Δαρεῖος-Δαρειαῖος ἀπό τό Dārayava(h)uš, ἓνα σύνθετο ὄνομα· βλ. J. Duchesne-Guillemin, Kl. P. I, (1964) στ. 1390)· πρβλ. Ι.Θ. Κακριδῆς, "Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καί οἱ ξένες γλῶσσες" (ἔν. ἄν., σ. 18) ὅπου βρίσκει κανεῖς ὀρισμένα ἐνδιαφέροντα παραδείγματα: ὁ Ἡρόδοτος ἀκούει τήν λέξη "ewrengsib" καί τήν ἀποδίδει "ὀρσάγγαι". Ὁ Πέρσης, γράφει ὁ Κακριδῆς, πού θά ἄκουγε τό ὄνομα Ξέρξης, δέν θά καταλάβαινε ποτέ τό ὄνομα τοῦ βασιλιᾶ "Khshaiarsha".

ὅσο ἔναν ἀριθμὸ ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων, τὰ ὅποια κατὰ τίς τελευταῖες δύο δεκαετίες αὐξάνονται οὐσιαστικά σέ ἀριθμὸ. Σημαντικοὶ ἐκπρόσωποι αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης πού ἀσχολοῦνται μ'αὐτά τὰ προβλήματα, ἔχουν καταλήξει σέ ἄλλα συμπεράσματα, ὅχι μικρότερου ἐνδιαφέροντος. Οἱ ἱστορικοὶ προσκρούουν ἐδῶ, σέ δύο σημαντικές δυσκολίες, πού πρὸς τό παρὸν φαίνονται νά εἶναι ἀξεπέραστες.

Ἡ πρώτη δυσκολία συνίσταται στό ὅτι μόνον τὰ ὀνόματα καί γενικά τὰ στοιχεῖα τῆς Ὀνομαστικῆς καί Τοπωνυμικῆς δέν μποροῦν νά στηρίξουν βάσιμες ἀποδείξεις, ἐπειδὴ ἡ μορφολογία τῆς γλώσσας αὐτῆς εἶναι σχεδόν ἀγνωστή. Δεύτερον, τὰ ἀρχαιολογικά εὐρήματα δέν ὁδηγοῦν σέ ἀσφαλεῖς ἀποδείξεις, ἐφ' ὅσον λείπουν οἱ σχετικές φιλολογικὲς πηγές. Ἡ ὁμοιότητα στὸν ὑλικὸ πολιτισμὸ δέν ἀποτελεῖ ἐπαρκὴ ἐνδειξη γιὰ ἴδια, δηλαδή κοι-νὴ ἐθνολογικὴ καταγωγή. Οἱ πολιτιστικὲς σχέσεις μποροῦν νά ἐξηγήσουν περισσότερα κοινὰ στοιχεῖα. Φυσικά, κάθε ἐποχὴ ἔχει τίς δικές της εἰδικές δυνατότητες. Στὴν ἀρχαιότητα οἱ σχέσεις ἐπικοινωνίας εἶχαν τεθεῖ σέ ἐντελῶς διαφορετικὴ βάση: ὑπῆρχαν οἱ μετοικήσεις καί γενικά οἱ ἀναριθμητὲς μετακινήσεις φύλων, καθὼς ἐπίσης οἱ ἐμπορικὲς σχέσεις, πού συνέβαλαν στὴν διάδοση διαφόρων πολιτιστικῶν μορφῶν.

Μέ τὰ προηγούμενα δέν θέλουμε μέ κανένα τρόπο νά θέσουμε ὑπὸ ἀμφισβήτηση τὴν προῖστορία ὡς ἐπιστῆμη, καί ἀκόμη λιγότερο νά ὑποτιμήσουμε τὴν ἀξία της. Πρέπει, ὅμως, νά καθορίζουμε τὴν φύση μιᾶς ἐπιστήμης σύμφωνα μέ τὸ ἀντικείμενό της. Πρόκειται κυρίως γιὰ μιὰ μορφολογία πολιτισμῶν, βάσει τῆς ὁποίας μποροῦμε νά φθάσουμε σέ πολὺ σπουδαῖα συμπεράσματα. Ἡ προῖστορία δέν μᾶς διδάσκει βέβαια "τί ἔκανε αὐτός ἢ ἐκεῖνος ὁ λαός", "αὐτός ἢ ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος" - ἐξ ἄλλου αὐτό δέν εἶναι πάντα τόσο σημαντικό, ὅσο νομίζει κανεὶς συνήθως, ἀλλὰ τί κατόρθωσε ὁ ἄνθρωπος, ἢ μιὰ ἀνθρώπινη κοινότητα σέ μιὰ ὁρισμένη φάση τῆς ἱστορικῆς της ἐξελίξεως. Τίς περισσότερες φορές, τὰ ὀνόματα πού ἀποδίδουν οἱ ἐπιστήμονες σ'αὐτοὺς τοὺς προῖστορικοὺς λαούς, εἶναι συμβατικά, ἐπειδὴ τὰ πραγματικά ὀνόματα λείπουν συνήθως. "Τί, ποῖός τὸ ἔκανε" καί "πῶς συνέβη" μπορεῖ νά ἀπαντηθεῖ μόνον μέσα στοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς ἀνθρώπους, πού εἶναι οἱ φορεῖς τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως, δηλ. ἀφ'οὗτοι οἱ ἄνθρωποι εἶχαν ἀνακαλύψει μιὰ ἐπαρκὴ ἔκφραση στὸν πολιτιστικὸ τομέα.

Αὕτῃ ἡ προΐουσα ἐξατομίκευση ἐκδηλώνεται κυρίως στὴν γραπτὴ παράδοση. Μέσα ἐκεῖ μπορεῖ κανεὶς νά συλλάβει καλύτερα τὴν συνέχεια καί νά τὴν προεκτείνει. Ὀλόκληρη ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία, ὅπως καί οἱ μῦθοι ὅλων τῶν λαῶν, ἀποδεικνύουν μιὰ συνέχεια μετὰξὺ ἱστορίας καί προῖστορίας. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ παράδοση μπορεῖ νά εἶναι ὅχι μόνον γραπτὴ, ἀλλὰ καί προφορικὴ.

Ἀλλά μόνον τότε μπορεῖ νά συνεχίσει νά ὑπάρχει, ὅταν οἱ λαοὶ μιλοῦν τὴν ἴδια γλῶσσα ἢ μιλοῦσαν κάποτε. Γι' αὐτοὺς οἱ ρομαντικοί, πού ἀναζητοῦσαν τὸ "πνεῦμα τοῦ λαοῦ", ἀπέδωσαν τόσο μεγάλη σημασία στὴν γλῶσσα. Μπορεῖ βέβαια νά διαρκέσει αἰῶνες καὶ χιλιετηρίδες, μέχρις ὅτου μία προφορική παράδοση καταγραφεῖ (π.χ. Die Veden). Μερικὲς φορές μιλοῦν οἱ ἴδιοι λαοὶ γιὰ τὸ παρελθόν τους στὴν προϊστορική ἐποχή, ὅπως π.χ. οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ἀρκάδες γιὰ τοὺς Πελασγούς.⁷¹ Δυστυχῶς μέχρι τώρα δέν ἔχουμε καμμιά ἄλλη ἄμεση μαρτυρία γιὰ τοὺς θράκες ἐκτός ἀπὸ ἐκεῖνες τῶν ἐλληνικῶν πηγῶν. Μερικοὶ ἐπιστήμονες ἀναζητοῦν μοτίβα στὴν λαογραφία, πού ὑποδηλώνουν τὴν "μακρὰ διάρκεια" μέ τὴν ἐννοία τοῦ Fernand Braudel.⁷² Ἀλλά, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τίς ἐρευνες τοῦ Mircea Eliade, οἱ ὁποῖες ἐκτίθενται στὸ βιβλίο του *De Zalmoxis a Gengis-Khan: Études comparatives sur les religions et le folklore de la Dacie et de l'Europe Orientale*, Paris 1970, πρόκειται γιὰ ἕνα γενικὸ πολιτιστικὸ κατάλοιπο, γιατί βρίσκουμε τὸ μοτίβο σ' ἕνα μεγαλύτερο πολιτιστικὸ κύκλο, ὅπως οἱ παραδόσεις "ὁ Διάβολος καὶ ὁ Θεός", "ὁ πρίγκηπας Dragoș καὶ ἡ τελετουργικὴ θήρα", ἢ οἱ παραδόσεις "ὁ ἀρχιμάστορας Μανώλης καὶ τὸ μοναστήρι τοῦ Argeș", ἢ οἱ νέες δημιουργίες, πού πλάθουν τὰ σύμβολα καὶ τὰ μέσα ἐκφράσεως ὄχι μόνον ἀπὸ τίς θρησκευτικὲς παραστάσεις, ἀλλὰ ἀκόμη ἀπὸ τὰ ἀρχέτυπα τῆς ψυχολογίας τοῦ βάθους. "Ἔτσι ὁ Μ. Eliade μιλάει γιὰ μιὰ συνέχεια μεταξὺ ἱστορίας καὶ προϊστορίας μέ μιὰ πολὺ γενικὴ ἐννοία, ἢ ὅποια δέν μπορεῖ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον νά ἐντοπισθεῖ. Στόν πρόλογο (1971) τῆς ἀγγλικῆς ἐκδόσεως τοῦ ἔργου του γράφει χαρακτηριστικά: "ἐάν ἡ συνέχεια εἶναι τὸ desideratum, αὐτὴ πρέπει νά ἀναζητηθεῖ σ' ἕνα βαθύτερο ἐπίπεδο ἀπὸ ἐκεῖνο πού διαγράφηκε ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν Γετο-Δακῶν, τῶν Δακο-Ρωμαίων, καὶ τῶν ἀπογόνων τους τῶν Ρουμάνων. Διότι ἡ λατρεία τοῦ Ζάλμοξη, γιὰ παράδειγμα, καθὼς ἐπίσης οἱ μῦθοι, τὰ σύμβολα καὶ τὰ τυπικὰ στοιχεῖα πού περιέχονται καὶ καθορίζουν τὴν Ρουμανικὴ θρησκευτικὴ λαογραφία, ἔχουν τίς ἀπώτερες ρίζες τους σ' ἕνα κόσμον πνευματικῶν ἀξιών, πού προηγήθηκε τῆς ἐμφανίσεως τοῦ μεγάλου πολιτισμοῦ τῆς Μέ-

71. Πρβλ. Μ. Σακελλαρίου, ἔν. ἀν., σ. 94-100, 182-200 καὶ 206-210· τὸ πρὸ ἐνδιαφέρον στὴν περίπτωση τῶν Ἀθηνῶν εἶναι ὅτι μέσω τοῦ Ἡροδότου ἔχουμε μὴ ἐκ τῶν ἔσω περιγραφῇ ἐκεῖνου τοῦ φαινομένου τῆς διασπορᾶς, γιὰ τὸ ὁποῖο ἔγινε λόγος παραπάνω (σημ. 61). Ὁ Ἡρόδοτος ἐπιχειρεῖ σὲ σχέση μέ τὴν αὐτόχθονη καταγωγή τῶν Ἀθηναίων νά ἐξηγήσει τὸ νέο ὄνομα πού πήραν.

72. Πρβλ. Tr. Stoianovich, *A Study in Balkan Civilization*, New York 1967, σ. 24.

σης 'Ανατολής καί τῆς Μεσογείου".⁷³ Ἐδῶ βρισκόμαστε μπροστά σέ μία τελείως διαφορετική προβληματική, πού βασίζεται σέ μιᾶ ἄλλη ἀντίληψη καί ὄχι στόν γραμμικό χρόνο μιᾶς "στενῆς" ιστορικής ἀντιλήψεως. Μπορεῖ, συνεχίζει, τά σημερινά ἀγροτικά ἔθιμα νά εἶναι περισσότερο "ἀρχαῖκά" ἀπό τήν λατρεία τοῦ Ζάλμοξη στήν ἀρχαιότητα. Κανείς, φυσικά, δέν θά ἀμφισβητοῦσε ὅτι ἡ πολιτιστική μας παράδοση ἔχει τίς ρίζες της στό μακρινό παρελθόν· ἐκεῖνο πού πιθανώτατα κανείς δέν θά μπορούσε νά δεχθεῖ, εἶναι ὅτι ἡ παράδοση αὐτή περιλαμβάνεται μέσα στά στενά ὅρια τῶν διαφόρων ἐθνικῶν ὁμάδων καί ὑποομάδων, ἐκτός ἐάν ἔχουμε πράγματι τήν δυνατότητα νά ἐξακριβώσουμε μιᾶ τέτοια συνέχεια.⁷⁴ Ὅπως σημειώσαμε πιό πάνω, ἡ προῖστορία δέν μᾶς λέει "ποιός ἔκανε αὐτό ἢ ἐκεῖνο", ἀλλά τί ἔχει κατορθώσει ἡ ἀνθρωπότητα σέ μιᾶ ὀρισμένη φάση τῆς ἐξελιξέως της. Ὅταν ἡ ἐπιστήμη σήμερα ἐπιστρέφει σ' αὐτές τίς κοινές ρίζες τοῦ πολιτισμοῦ μας μέ σκοπό νά φέρει στό φῶς τό γενικά ἀνθρώπινο, αὐτό ἀποτελεῖ ἕνα ἐλπιδοφόρο μήνυμα, ὅτι τό μεγάλο ἐπίτευγμα τοῦ ἀποφωτισμοῦ δέν ἔχει πάει χαμένο. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι σ' αὐτήν ἀκριβῶς τήν πνευματική κίνηση βρίσκονται οἱ ρίζες καί ἐκείνης τῆς ρομαντικῆς ἀντιλήψεως τοῦ "πνεύματος τοῦ λαοῦ" ("esprit du peuple" τοῦ J.J. Rousseau), μιᾶς ἀντιλήψεως, πού ἔδωσε τεράστια ὠθηση στίς πνευματικές ἐπιστήμες· ἐξάλλου πρέπει στήν ἀναζήτηση τοῦ "πνεύματος τοῦ λαοῦ" νά μὴν προχωρήσουμε τόσο, ὥστε ἀντί "πνεύματος τοῦ λαοῦ" παρουσιασθοῦν "φαντάσματα λαῶν".

73. Πρβλ. τήν ἀγγλική ἔκδοση, M. Eliade, Zalmoxis. The Vanishing God [Comparative Studies in the Religions and Folklore of Dacia and Eastern Europe], Σικάγο - Λονδίνο 1972, σ. VII· ὅσον ἀφορᾷ τόν Ζάλμοξη, ὁ ὁποῖος παίζει ἕνα βασικό ρόλο στήν ἱστορία τῆς σύγχρονης ρουμανικῆς κουλτούρας ὡς προφήτης στό θέατρο, ὡς θρησκευτικός ἀναμορφωτής ἀνάλογος πρὸς τόν Ζαρατούστρα, ὡς οὐράνιος θεός, ἰδρυτής τοῦ γετικοῦ "προμονοθεϊσμοῦ", πρόκειται γιὰ ἕνα προῖόν πολιτισμοῦ καί ἔχει τήν θέση του στήν ἱστορία τῶν ἰδεῶν τῆς σύγχρονης Ρουμανίας. Φυσικά, αὐτή ἡ ἀναβύωση δέν ὑπάρχει χωρὶς ὀρισμένους ἱστορικές προϋποθέσεις. "But always and everywhere Zalmoxis is revived because he incarnates the religious genius of the Daco-Getae, because in the last analysis, he represents the spirituality of the 'autochthons', of the almost mythical ancestors conquered and assimilated by the Romans" (σ. 75).

74. Μιᾶ ἐνδιαφέρουσα ἐργασία, ὅπου βρίσκει κανεὶς τήν σχετική βιβλιογραφία, εἶναι τῆς Κατερίνας Ι. Κακουρή, "Θρακικά δρώμενα στήν ὕστατη ῥα", ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ "Πρακτικά τοῦ Β' Συμποσίου Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου" ("Ἠπειρος-Μακεδονία-Θράκη"), Θεσσαλονίκη 1976, σ. 113-126.

3. Σύμφωνα μέ τούς προηγούμενους συλλογισμούς φθάνουμε στό συμπέρασμα ὅτι, βέβαια, "θράκη" μέ τήν στενότερη ἔννοια ὑπῆρξε, ἀλλά αὐτή ἡ ἔννοια ὡς γεωγραφικός ὅρος δέν συμπίπτει μέ ἓνα ὀρισμένο λαό, ἰδίως, ἐπειδὴ στούς ἱστορικούς χρόνους, γιά τούς ὁποίους διαθέτουμε τόσο τίς φιλολογικές πηγές, ὅσο καί ἐπιγραφικό ὑλικό κ.λ.π., αὐτή ἡ "ἀρχική θράκη" ἐπεκτάθηκε καί καθορίστηκε ἀκριβέστερα μέσω τοῦ ἑλληνικοῦ ἀποικισμού, ὅπως ἀναφέρθηκε. Ἡ ἱστορία τῆς ἀρχαίας θράκης εἶναι τόσο ἡ ἱστορία τῶν φύλων καί τῶν ὁμάδων φύλων, πού ὁδήγησαν στήν ἵδρυση τοῦ κράτους τῶν Ὀδρυσῶν καί μερικῶν μικρότερων διαδοχικῶν κρατῶν, ὅσο καί ἡ ἱστορία ὄλων τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, ἡ ἱστορία τῶν "Ἑλλήνων θρηϊκῶν".

"Ἔτσι, ὁ ὅρος θράκη μέ τήν στενότερη ἔννοια παρουσιάζει μία διπολικότητα, ἡ ὁποία ὅμως βρίσκεται σέ συμφωνία μέ τήν οὐσία αὐτῆς τῆς πολιτιστικῆς ἐξελιξέως. Σέ περίπτωση πού θέλουμε νά ὀρίσουμε μιά σαφῆ ἱστορική ἐνότητα σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τήν θρακική ἱστορία, θά ἔπρεπε νά ἐκλάβουμε τήν ἱστορία τοῦ κράτους τῶν Ὀδρυσῶν σάν τέτοια. Ἐδῶ, μπορούμε νά βροῦμε ὅρια τόσο στόν τόπο, ὅσο καί στόν χρόνο, τά ὁποῖα εἶναι περισσότερο ἢ λιγότερο ἱκανοποιητικά. Ἰκανοποιητικά, βέβαια, ἀνάλογα μέ τήν φύση αὐτοῦ τοῦ πολιτικοῦ μορφώματος, πού παρουσιάζει μεγάλη ρευστότητα. Αὐτός ἀκριβῶς εἶναι ὁ κύριος λόγος, πού μερικές φορές εἶτε δέν ἔχουμε καθόλου εἰδήσεις, εἶτε ἔχουμε ἀντικρουόμενες πληροφορίες Ἑλλήνων συγγραφέων, καί ὄχι μόνον ἐξ αἰτίας τῆς ἀγνοίας τῆς συγκεκριμένης καταστάσεως, λόγφ ἑλλείψεως ἐνημερώσεως γιά τά συμβάντα σέ περισσότερο ἢ λιγότερο ἀπομακρυσμένους τόπους-ἐναν παράγοντα πού δέν πρέπει κανεῖς νά ἀγνοεῖ.

"Ὅταν λοιπόν ἐξετάζουμε τό βιβλίον τοῦ Chr. Danon ἀπό τήν ἀποψη αὐτῆς τῆς διπολικότητος τῆς ἱστορίας τῆς κυρίως θράκης, δηλ. τόσο ὡς ἱστορία τῶν θρακικῶν φύλων καί φυλετικῶν ὁμάδων, πού ὁδήγησαν στήν ἵδρυση τοῦ κράτους τῶν Ὀδρυσῶν, ὅσο καί ὡς ἱστορία τῆς θράκης σέ σχέση μέ τόν ἑλληνικό ἀποικισμό, βλέπουμε ὅτι ἡ τοποθέτηση τοῦ προβλήματος ἱκανοποιεῖ πλήρως αὐτό τό αἶτημα. Διότι τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ βιβλίου ἀσχολεῖται τόσο μέ μιά κριτική ἀνασκόπηση τοῦ ὑπάρχοντος ὑλικοῦ, δηλ. τῆς σχετικῆς ἑλληνικῆς καί λατινικῆς παραδόσεως, καθὼς καί μέ τίς ἄλλες πηγές, ὅπως ἐπιγραφές, νομίσματα, ἀρχαιολογικά μνημεῖα κ.λ.π. (σ. 1-89), ὅσο καί μέ τόν ἑλληνικό ἀποικισμό καί τίς σχέσεις τῶν ἑλληνικῶν πόλεων πρός τό θρακικό περιβάλλον τους (σ. 175-222).

Μερικές ἀπορίες γεννιοῦνται σέ σχέση μέ τό τέταρτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου του, δηλ. "τήν διείσδυση τῶν θρακῶν στίς ἑλληνικές ἀποικίες καί τίς ἐξωτερικές τους σχέσεις κατά τήν διάρκεια τῆς κλασσικῆς καί προελληνιστικῆς ἐποχῆς" (σ. 348-

368). Στην πραγματικότητα δέν υπάρχουν κατά την γνώμη μας τόσες πολλές είδήσεις, πού νά μαρτυρούν αυτήν την διεισδυσση (σ. 350). Εάν οι θράκες είχαν διεισδύσει σ' ένα σημαντικό βαθμό, τότε δέν θά είχαμε έξελληνισμό της θράκης, αλλά μιá αφοφώωση τών Ἑλλήνων ἀπό τούς θράκες σ' αὐτές τίς περιοχές. Ἡ ἐξέλιξη πού περιγράψαμε πιό πάνω θά μπορούσε τότε μόνον νά ἰσχύει, ἂν ἡ διπολικότητα πού ἀναφέρθηκε μέ τό πέρασμα τοῦ χρόνου ὑποχώρησε χάριν τοῦ ἐξελληνισμοῦ. Διαφορετικά δέν θά μπορούσαμε νά συλλάβουμε ἱκανοποιητικά τήν ἱστορική ἐξέλιξη.

Εάν, λοιπόν, θέλαμε νά συνοψίσουμε κάτω ἀπό ἕναν ὅρο αὐτές τίς δύο ἀντιλήψεις περί θράκης, τότε θά ἀντιμετωπίζαμε μεγάλες δυσκολίες. Διότι μιá γενική ὀριοθέτηση δέν μπορεῖ νά εἶναι σαφής. Καί αὐτό, ἐπειδὴ ὁ χῶρος πού ἐθεωρεῖτο ὡς κυρίως θράκη, μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου δέν εἶχε πλέον τήν παλιά σημασία. Ἔτσι, δέν εἶναι εὐκόλο νά χαρακτηρισθοῦν τά ἄλλα συγγενῆ φύλα στήν ἱστορική τους ἐξέλιξη σέ σχέση πρός τούς κυρίως θράκες, ἀλλά μᾶλλον τό ἀντίθετο. Κατά συνέπεια δέν καθορίζουν πλέον τούς ἄλλους "θράκες" σέ σχέση μέ τήν κυρίως θράκη, ἀλλά μᾶλλον τήν κυρίως θράκη μέσα ἀπό τήν εὐρύτερη ἐννοιά της - πρᾶγμα βέβαια πού ἀποτελεῖ μιá ἀθέμιτη γενίκευση. Ἄν ἀποδώσουμε σ' αὐτήν τήν γενικευμένη, ὄχι ἐπαρκή, ἐννοια, γνωρίσματα, τά ὅποια χαρακτηρίζουν τίς ἄλλες, συγκεκριμένες ἐθνικές ἐνότητες, τότε διατρέχουμε τόν κίνδυνο νά κατασκευάσουμε ἀπ' αὐτά μιá ὄντοτητα καί ἔτσι νά ἐπηρεάσουμε ἀρνητικά τήν παραπέρα ἐξέλιξη αὐτοῦ τοῦ ἐρευνητικοῦ ἀντικειμένου. Αὐτό μπορεῖ ἰδιαίτερα νά συμβεῖ, ὅταν ἐκεῖνος ὁ κλάδος τῆς ἐπιστήμης τῆς ἀρχαιότητος, πού εἶναι γνωστός ὡς θρακολογία, θεωρηθεῖ ὡς ἕνας κατά τό μᾶλλον ἡ ἥτιον αὐτόνομος ἐπιστημονικός κλάδος.⁷⁵ Γιά μιá αὐτονομία λείπουν τά δεδομένα. Εἶναι ἀκριβῶς αὐτή ἡ ἔλλειψη σέ διάφορα ἐπίπεδα, πού ὀρισμένοι ἐπιστή-

75. Αὐτή ἡ τάση βρῆκε τήν ἔκφρασή της στόν ὀρισμό τῆς "θρακολογίας", ὁ ὁποῖος προτάθηκε στήν τελευταία συνεδρία τοῦ "Semaines Philippopolitaines" (4-19 Ὀκτ. 1976) ἀπό τόν Dr. Jan G.P. Best ("θρακολογία εἶναι ὁ κλάδος τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης στόν ὁποῖο γίνονται διεπιστημονικές ἐρευνες σ' ὅλα τά πεδία τοῦ πολιτισμοῦ τῶν θρακῶν ἀπό τήν ἐθνογένεσή τους μέχρι τήν ἐξαφάνισή τους ὡς ἐθνικῆς ὀντότητας") καί ἔγινε ἀποδεκτός μέ μιá μικρή τροπολογία ἀπό ἐλληνικῆς πλευρᾶς. Ὅπως ὅλοι οἱ ὀρισμοί ὀνομάτων ἔτσι κι αὐτός φέρνει ταυτολογική σημασία: "θρακολογία" εἶναι "λόγος περί τῶν θρακῶν", ἐνῶ ὁ κύριος χαρακτήρας τοῦ κλάδου αὐτοῦ μένει ἀκαθόριστος, ἐπειδὴ μέ αὐτόν τόν τρόπο δέν ἐκφράζεται ἡ ἐξάρτηση τῆς θρακολογίας ἀπό τήν ἐπιστήμη τῆς ἀρχαιότητος. Πιστεύουμε πῶς ἡ ἀκόλουθη διατύπωση τό λαμβάνει περισσότερο ὑπ' ὄψη: θρακολογία εἶναι ἕνας κλάδος τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης, πού ἔχει ὡς ἀντι-

μονες παίρνουν ὡς ἀφορμή γιὰ νά τοποθετήσουν τήν θρακολογία στήν προῖστορία καί νά ἀναζητήσουν μιὰ συνέχεια πρὸς τὰ πίσω· γιατί ὅταν κανεῖς ἀντιμετωπίζει ἕνα νέο ἀντικείμενο ἔρευνας, τότε προσπαθεῖ ἀπὸ κάποια ἐσωτερική ἀναγκαιότητα νά τοῦ προσδώσει μιὰ κατά τό δυνατόν εὐληπτή ἱστορική πραγματικότητα. Καί αὐτό, φυσικά, δέν εἶναι κάτι ἀπαράδεκτο. Πρέπει μόνο νά παραμένει κανεῖς μέσα σέ ὁρισμένα ὅρια.

Μέ τὰ παραπάνω φθάσαμε στό συμπέρασμα, ὅτι ἐδῶ ἔχουμε μπροστά μας μιὰ ἰδιότυπη ἱστορική πραγματικότητα. Αὐτή ἡ ἐνότητα λοιπόν, πού εἶναι συγχρόνως πραγματικότητα καί ἀντανάκλασή της, πραγματικότητα καί μαζί μιὰ ἰδεατή ἐνότητα στόν κόσμο τῶν παραστάσεων τῶν Ἑλλήνων, ἀποτελεῖ σήμερα τό ἀντικείμενο τῆς ἔρευνάς μας. Ἀλλά ἀποτελεῖ ἐπίσης μιὰ ὑπόθεση ἐργασίας, ὅπως καί ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ ὅροι (ἐνότητες-ὀλότητες), πού χρησιμοποιοῦμε στήν ἐπιστήμη, πραγματικότητα καί συγχρόνως μιὰ μεθοδολογική ἀρχή, μέσα στήν ὁποία ἐκφράζεται καί ἡ ἱστορικότητά μας.

κεῖμένο τήν ἱστορία καί τόν πολιτισμό ἀπ' ὅλες τύς ἀπόψεις ἐκείνων τῶν παλαιῶν λαῶν πού ἐξαφανίσθηκαν (Ὀδρυσῶν, Γετῶν, Μυσῶν κλπ), οἱ ὁποῖοι μέσα στήν ἑλληνο-ρωμαϊκή γραπτή παράδοση, καθώς καί ἀπό ἀρχαιολογικά εὐρήματα μαρτυροῦνται ὡς θράκες. Αὐτός ὁ ὁρισμός συνεπάγεται 1) ὅτι αὐτή ἡ ἐθνική ἐνότητα εἶναι γνωστή ὄχι ἄμεσα ἀλλά ἔμμεσα, ἐνῶ πάντα μένει ἀνοικτό τό ἐρώτημα, ποιού ἦταν τελικά αὐτοῦ οἱ θράκες· 2) ὅτι αὐτή ἡ ἐθνική ἐνότητα τοῦ παρελθόντος ἀνήκει στήν ἀρχαιότητα (συμπεριλαμβανόμενης καί τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος ἐνδεχόμενα), ἀπόψεις πού εἶναι, σύμφωνα μέ τήν γνώμη μας, οὐσιώδεις γιὰ τόν ὁρισμό ἐνός τέτοιου ἐπιστημονικοῦ κλάδου καί μόνον ἐν μέρει καλύπτονται ἀπὸ τόν προαναφερθέντα ὁρισμό. Ἐξ ἄλλου ὁ προτεινόμενος ἀπὸ μᾶς ὁρισμός ἔχει τό πρὸςθετο πλεονέκτημα τῆς χρονικῆς καί τοπικῆς ἑνταξης τῶν θρακῶν.

Τίτλος τοῦ πρωτοτύπου:

Basilike Papoulia,
Altthrakien als historische Einheit,
Balkan Studies 18 (1977) 333-361.

Τή μετάφραση ἔκανε
ἡ Μελπομένη Κατσαροπούλου.